БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1969 ч. МАЙ 22 ЧЕТВЕРГ № 117 (7963). Өртээ 2 көп.

ЮБИЛЕЙГЕ УТКУШТУР

В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга төлептиг уткуужары дээш бүгү совет улустуң күш-ажылчы идепкейи кажангызындан-даа артык бедээн. Ол ажылчы массаларның революстуг энергиязын илередип, ленинизмге, Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка бистиң улустуң кызытаар чок бердингенин херечилеп, чоннуң чогаадыкчы күш-ажылының болгаш идепкейиниң улуг көрүлдези болуп турар. Ооң тодаргай херечизи юбилейжи коммунистиг субботниктиң хүнү болган. Аңаа миллион-миллион кижилер киришкен. Совет улус, субботникке киришкеш, В. И. Ленинге улуг ынакшылын болгаш хүндүлелин база катап илереткен.

Москвачыларның, ленинградчыларның беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээн эгелээшкини бүгү чуртта калбарган. Үлетпүр бүдүрүлге черлериниң, тудугнуң, совхозтарның ажылчыннары, колхозчулар, эртемденнер, улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының специалистери, албан-хаакчылар юбилейжи чылды шалыпчы ажылдың ленинчи чылы кылдыр адаан. Ынчангаш партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларындан, бүдүрүлге, тудуг, колхоз болгаш совхоз удуртукчуларындан массаның ол улуг көдүрлүүшкүнүн бүгү тала-биле деткип, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң соңгаарладып болбас сорулгаларын күүседиринче оларны мобилизастаар ужурлуг.

Ындыг сорулгалар бисте хөй. Ленинчи юбилейни демдеглээриниң эң эки аргазы—Совет улустуң мурнунда тургустунган ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң улуг сорулгаларын күүседиринге кичээнгейни угландырары болур деп СЭКП ТК-ның айытканын ёзугаар чедир кылдынмаан ажылдарны күүседир болгаш бар четпестерни ажып эртер дээш партия, совет болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларындан улуг организакчы ажыл негеттинип турар.

Совет Тываның ажылчы чоннары 1969 чылда бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Үлетпүр, тудуг, транспорт, коммунал ажыл-агый, садыг, ниитиниң чемненилге черлериниң ажылчыннары, албан-хаакчылары продукцияны бүдүрерин болгаш саарарын хуусаа бетинде, декабрь 26-да күүседирин хүлээнген. Чылдың төнчүзүнге чедир пландан ажыр бир миллиондан эвээш эвес рубльдиң үлетпүр продукциязын бүдүрерин аазаан. Ол ышкаш көдээниң ишчилери 150 муң тонна тарааны беш чылда планга немей дужаар хүлээлгени алган. Оон аңгыда күрүнеге 800 тонна эътти, 1000 тонна сүттү, 300 тонна дүктү пландан ажыр садар.

Бирги кварталдың түңнелинден алгаш көөрге, Совет Тываның ажыл-ишчилери чылды багай эвес эгелээн. Үлетпүр черлери продукция саарарын 107,9 хуу күүсеткен иикпе пландан ажыр 960 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген. Элээн бүдүрүлге черлери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырган. Ылаңгыя «Кызыл-Хавак» шахта, Чадааның хөмүр-даш казар чери, чем үлетпүрүнүң эргелелиниң бүдүрүлгелери, Улуг-Хем ыяш ажыл-агый чери болгаш өске-даа бүдүрүлгелер эки ажылдаан. Көдээниң ишчилери күрүнеге сүт болгаш эът садарының квартал планын хуусаа бетинде күүсеткен. Коммунистиг субботниктиң хүнүнде бүдүрүлге черлеринче, хоорайларның, суурларның чаагайжыдылгазынче 91 284 кижи үнген. Чүгле ол хүн 69 311 рубль ажылдап алдынган болгаш беш чылдың фондузунче шилчиттинген.

Планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкиниң системазынче республиканың чамдык бүдүрүлгелери кирген. Ол бүдүрүлгелерде иштики курлавырларны, техниканың чедиишкиннерин дүрген шиңгээдип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү, бүдүрүлгениң орулгалыг чоруу бедип турар. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи беш чылды хуусаа бетинде күүседир талазы-биле алган социалистиг хүлээлгезин төлептиг күүседип турар. Эрткен дөрт айларда пландан ажыр 370 муң тонна даг-дүгүн бүдүрген. Бүдүрүлге планын чедиишкинниг күүсеткен дугайында рапорттар чер-черден ам-даа кээп турар.

Ындыг-даа болза «Тыва тудуг септелге» трезы, автосептелге заводу, республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкыны, Бай-Хаактың амыдырал хандырылга комбинады бирги кварталдың бүдүрүлге планын күүсетпээн. Бо коллективтерниң партия, профэвилел, комсомол организациялары байдалды эдер талазы-биле бүгү-ле хемчеглерни алыр ужурлуг.

Республиканың колхоз, совхозтарының шөлдеринде бо шалыпчы чылдың бедик дүжүдү дээш демисел хайныпшкынныг чоруп турар. Таарымчалыг үени чөп ажыглап, часкы тарылганы чогуур хуусаазында бедик агротехниктиг деңнелге эрттирериниче көдээниң ажыл-ишчилерин мобилизастаарынга ында партия, совет организациялары боттарының организас-массалыг ажылдарын улам күштелдирер ужурлуг. Партия организацияларының сорулгазы үлетпүр бүдүрүлгелериниң, колхозтарның, совхозтарның мурнакчы дуржулгазын нептередир, В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл база Совет Тываның 25 чыл оюн таварыштыр алган хүлээлгелериниң күүселдезин чедип алыры болур.

Бүдүрүлгелерниң мурнакчылары беш чыл планын 1970 чылдың ноябрь 7-де күүседир лозуңну салган! Бо кыйгырыг чурттуң хөй бүдүрүлгелериниң коллективтерин хаара тудкан болгаш ону амыдыралга боттандырар дээш ажылчы чон идепкейлиг демисежип турар. Чуртувустуң чүрээ — Москвага болган май бирниң чыскаалынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев бөгүнгү сорулгаларны шиитпирлевишаан, партия ооң-биле кады бурунгаар көрүп, улам ыңайгы хөгжүлдениң перспективаларын тодарадып турар деп айыткан. Ам партияның Төп Комитеди болгаш Совет чазак чаа беш чыл планының үндезиннерин ажылдап кылырын эгелээнниң дугайын ол чугаалаан.

Партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары улуг байырлалдың бүдүүзү чылда ажылчы чоннуң мурнунга Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың салган сорулгаларын тайылбырлап, оларны амыдыралга боттандырар дээш организакчы болгаш политиктиг ажылды улам дээштиг чорудар ужурлуг.

Н. В. ПОДГОРНЫЙНЫҢ АКЫ-ДУҢМА МООЛДА ЧОРУП ТУРАРЫ

УЛАН-БАТОР. СЭТА-ның тускай корреспондентилери М. Яковлев биле Ч. Намжилов оларның дамчытканы болза:

Май 21-де ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный биле МАР-ның Улустуң Улуг хурал Президиумунуң Даргазы Ж. Самбуун, Моолдуң Араттың революстуг партиязының ТК-ның Бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ю. Цеденбалдың аразынга беседа болган.

Чүректиң ханызындан найыралдыг байдалга эрткен беседа үезинде ССРЭ биле МАР-ның аразында найыралдыг болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдүп, быжыглаарының айтырыгларының талазы-биле сапал-оналдарның солчулгазы болган. Социалистиг чурттарның болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаарының айтырыгларының талазы-биле, а ол ышкаш делегейниң өйү келген айтырыгларының талазы-биле санал-онал солчулгазы база болган. Чугаалажып көрген бүгү айтырыгларның талазы-биле үзел-бодалдарның болгаш үнелээшкиннерниң бүрүн чаңгыс аайы база катап бадыткаттынган.

А. Н. КОСЫГИН БИЛЕ У. К. КЕККОНЕННИҢ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

Май 19—21-де Ленинградка, боттарының аразынга дугуржуп чугаалашканын ёзугаар, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң болгаш Финлянд Республиканың Президентизи У. К. Кекконенниң ужуражыышкыны болган.

Ужуражыышкын үезинде А. Н. Косыгин биле У. К. Кекконенниң аразынга ССРЭ биле Финляндияның аразында ийи таланың харылзааларын улам ыңай хөгжүдер дугайында болгаш делегейниң өйү келген айтырыгларының дугайында санал-оналдарның солчулгазы болган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы болгаш Финлянд Республиканың Президентизи 1948 чылда найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-бодунга дузалажыр дугайында Керээге үндезилеттинген янзы-бүрү адырлар талазы-биле совет-финлянд кады ажылдажылганың таарымчалыг хөгжүп турарын демдеглээн. Ийи чурттуң аразында садыг-экономиктиг харылзааларның чугула ужур-дузазын, ылаңгыя 1971—1975 чылдарда кады ажылдап кылып турар узун хуусаалыг садыг дугуржулгазының хемчээлдеринге ол садыг-экономиктиг харылзааларны ханыладып, хөгжүдеринге ийи таланың чүткүлдүү демдеглеттинген.

А. Н. Косыгин биле У. К. Кекконен Европада айыыл чок чорукту быжыглаарының болгаш ниити-европа кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарын солушкан.

Европаның айыыл чок чоруувун болгаш тайбың кады ажылдажылгазының айтырыгларын чугаалажып көөрү-биле ниити-европа чөвүлел хуралын организастаарынга идепкейлиг дузалаарынга Финляндияның чазааның белеңин совет таладан Европада тайбыңны быжыглаарынче угландырган күженишкиннерге үнелиг салыышкын болур дээрзин демдеглээн.

Европаның соңгу талазынга тайбыңны быжыглаарынга ол бүгү район күрүнелериниң шериг-политиктиг организациязының кавызындан дашкаар турар ындыг байдал дузалаар ийик дээр дугайында бодалды айыткан.

А. Н. Косыгин биле У. К. Кекконен ийи чурттуң күрүне ажылдакчыларының аразынга боттарының чаңчыл болган ужуражыышкыннарының уламчылаашкыны болур бо ужуражыышкын совет база фин улустарның аразында найыралдыг болгаш үре-түңнелдиг калбак кады ажылдажылганы хөгжүдериниң эрге-ажыктарынга, тайбыңның эрге-ажыктарынга ажыктыг болгаш дүгжүп турар деп санаан.

В. И. Ленин чүс муң тракторлар дугайын күзеп чораан болгай... Совлегу беш чылдың дургузунда чүгле чаңгыс Липецк заводу безин 200 муң хире хөөп олуртур тракторларны бүдүрүп үндүрген.

«ЛТЗ» маркалыг машиналар Совет Эвилелиниң бүгү-ле булуңнарында ажылдап, он-он даштыкы чурттарга ажыгладып турар. Ам бүдүрүлгеден үнүп турар «Т-40А» — медальдыг трактор Делегейниң Москвага болган көдээ ажыл-агый делгелгезинге болгаш энир чылын Лейпцигке эрткен часкы ярмаркага алдын медальдарны ол чедип алган.

Липецкиниң трактор заводунуң хөй муң кижилиг коллективи В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болганынга бараалгаткан күш-ажыл ээлчээнде алдарлыы-биле туруп турар. Бо чылдың бирги кварталында пландан артыкка 46 тракторларны үндүрген.

ЧУРУКТА: ээлчеглиг тракторну чүдүрүп турары.

В. КОЖЕВНИКОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохроиказы).

Ооржак Эрес-оол — «Межегей» совхозтуң дээре механизаторларының бирээзи. Часкы хову ажылдарының үезинде ДТ-75 деп тракторга ажылдап тургаш, ол 400 ажыг гектар тарааны чаштырган болгаш хүн нормазын ортумаа-биле 200 хуу күүседип турган.

ЧУРУКТА: Ооржак Эрес-оол.

В. САЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ТАРЫЛГАНЫҢ ШИИТПИРЛИГ ҮЕЗИ

ЧАА АНДАЗЫННАР

Дүрген чоруктуг тракторларның саны чыл бүрүде өзүп турар. Херзүн болбаазырадырының оларга таарзыр чепсектери херек. «Алтайсельмаш» заводтуң конструкторлары трактор тудукчуларындан чыдып калыксавайн турар. Заводтуң цехтеринде каңнаглыг рамалыг андазыннарны бүдүрүп үндүреринге белетиизэн. Чыып эптээр рамалыг эрги андазыннар механизаторларга шүүттүг, аңаа хөй ажаалда негеттинер: 100 ажыг кезектерден болгаш чүүл-бүрү ээриилдерден тургустунган болгай. Чаа андазын бызыг, ажыглалга эптиг болгаш шүүт чок.

Бо айда херзүнну аңдара каап чарарының 4 корпустуг андазынын массалыы-биле бүдүрүп үндүрери эгелээр. Ол андазынны ажыглаанда черни шакта сес километр дүрген чоруушкун-биле аңдарып болур деп, заводтуң директору А. А. Фаст СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнаткан.

Кол чүүл—темп, шынар

Чөөн-Хемчик районнуң механизаторлары болгаш тараажылары часкы хову ажылдарын чедиишкинниг үргүлчүлевишаан. Хемчиктиң делгемнеринде, Улуг-Ховунуң, Сесегениң, Кара-Талдың, Чадааның, Шеминиң, Хөндергейниң болгаш Бора-Хөлдүң ховуларында 200 ажыг трактор агрегаттары чер чарарын, чаштырылганы бир демниг дүн-хүн чокка чорудуп турар. Колхозтарның, совхозтарның мал чеми культуралар тарыыр чер суггарган 180 ажыг суггарыкчыларының шудургу демиселин соксаал чок.

Районнуң ажыл-агыйларында май 19-ка чедир 24772 гектар шөлге тараа культуралары чаштынган. Ооң иштинде кызыл-тас тарылгазы 99,1 хуу четкен.

Мал семиртир «Тыва» совхоз биле «Искра» колхоз кызыл-тас чажылдазын дооскан. «Тыва» совхоз кызыл-тас тарыыр планын 143,9 хуу күүсеткеш, 1800 га арбай тарыыр планын 80 ажыг хуу күүсеткен. Ол ышкаш Ленин аттыг, «Октябрь 30 чылы» колхозтарда, «Сүт-Хөл» совхозта часкы хову ажылының темпизи шапкын чоруп турар.

«Сүт-Хөл» совхозтуң девискээринде Алаштың инженер-техниктиг суггарылга системазының участоктар бугаларының, Актың, Ишкиннерниң суггарылга бугаларының суун 80 ажыг суггарыкчылар ажыглап, 1920 ганы суггарган. Ишкин салбырның тараажылары Инек-Дашта, Көк-Элде, Ишкиннер аразында, Ак-Аксында тарылганы калбарткан. Ында 18 суггарыкчылар 500 га черни суггарган. 1000 тонна органиктиг чемишчидилгени төгер планын 1050 тонна кылдыр белеткээн.

«Октябрь 30 чылы» колхозта кызыл-тас, арбай чажылдазы доозулган. Чаштырылга агрегаттарының башкарыкчылары Куулар Стай-оол, Монгуш Хүрештигбей, Куулар Ензак, Ондар Очур-оол олар ээлчег онаалгаларын 120—140 хуу күүседип, чарышка дээре черлерни ээлеп келгеннер.

Мооң-биле кады районнуң чамдык ажыл-агыйларында часкы хову ажылының темпизи оожум чоруп турарын айтыры чугула. «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Большевик» совхозтарда бо ажыл озалдаашкынныг. 5986 гага тараа культураларын тарыыр планныг «Чыраа-Бажы» совхоз 4125 гага чашкан. Сула болгаш арбай чажарын эгелевээн. Тараажыларның болгаш механизаторларның күш-ажылының организастаашкыны четпес. Механизаторларның ийи ээлчеглиг ажылдаарын май 8-ке чедир организаставаан турган. Агротехниктиг негелделерни хажыдып, Улуг-Хову участогунга черни кыдыра аңдарып, аңдартынган шөлдүң уштарын дескилевейн турганын улусчу контроль болүү илереткен. Тракторларның септелгезин багай шынарлыг чорутканы-биле 56 тракторнуң чамдыызы тарылгага ажыглаттынмайн келген.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозка часкы тарылга темпизи чартык ай дургузунда 9-ла хуу өзүлделиг болган. Тракторларның долу бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хандырар талазы-биле совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчылары четпес ажылдап турар. Ол ажыл-агый 5700 тонна органиктиг чемишчидилгени шөлдерге төгер планын үзеринге чедип, оон чүгле 250 тоннаны төккен. Суггарылгаже күштер эвээш салдынганы-биле 310 га черден чүгле 180 га суггартынган.

Амгы үеде хову ажылының темпизин шапкынчыдары, мал чеми культураларның база картофельдиң тарылгазынче дарый кирери негеттинип турар.

М. СЕВЕН, «Шынның» тускай корр.

«МУРНАКЧЫ» КОЛХОЗТА

«Мурнакчы» колхозтуң тараажылары Совет Тываның 25 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш бедик көдүрлүүшкүнүг ажылдап, гектардан-на 15 центнер дүжүттү алырын хүлээнгеннер.

Тараа чаштырылгазында трактористер Бады-Байыр, Өолак, Озук-оол олар хүн нормазын 150—200 хуу күүседип, мурнакчылар болуп турар. Ол ышкаш чер аңдарылгазында Анчый, Кызыл-оол, Балдаң олар кызымак чоруун көргүзүп, ажылдың хүн онаалдазын 150 хуудан кудулатпайн турар.

А. ЧАМБАЙ. Бай-Тайга район.

ТАРЫЛГА МЕДЭЭЗИ

Республикада часкы тарылганың чоруп турарын май 19-туң медээзи-биле көргүзерге байдал мындыг (хуу-биле):

РАЙОННАР	Бүгү культураларны чажып тарааны	Ооң иштинде: Тараа болгаш тараа-бобы культуралары	Ооң иштинде: Кызыл-тас
Таңды	79,6	91,6	99,4
Каа-Хем	77,2	94,9	98,3
Тес-Хем	71,6	102,4	110,5
Бии-Хем	64,6	89,2	98,6
Барыын-Хемчик	63,4	86,4	100,4
Кызыл хоорай Совети	63,0	96,5	107,9
Чөөн-Хемчик	61,6	83,5	99,1
Бай-Тайга	60,3	101,0	105,3
Эрзин	58,3	100,0	100,0
Улуг-Хем	47,0	62,6	85,2
Тожу	11,9	22,9	—
Өвүр	—	—	—
Мөңгүн-Тайга	—	—	—
Республика	67,0	86,6	98,3

Чазын чажып тарыыр бүгү культураларның тарылгазының планын колхозтар 70,5 хуу, совхозтар 65,9 хуу күүсеткен. Тараа болгаш тараа-бобы культураларының тарылгазының планын «Сукпак», «Тээли», «Тыва», «Кара-Хаак», «Өөк», «Тес-Хем», «Бүрен» совхозтар күүсеткен, а кызыл-тас тарылгазының планын 17 совхоз күүсеткен.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ КОМИТЕДИНДЕ

АВТОТРАНСПОРТТУ ЧӨП АЖЫГЛААР

«Тыва-автооруктранс» каттыжыышкыны 1969 чылдың дөрт айларының чүък сөөртүлгезиниң планын 100,1 хуу күүсеткен. Ынчалза-даа партия биле чазактың айтыышкыннарын күүседир талазы-биле ук каттыжыышкын четпес хемчеглер ап турарын улусчу контрольдуң шугуму-биле чоруткан хыналданың түңнели көргүскен.

Каттыжыышкында ниитизи-биле дөрт ай иштинде чүък эргилдезиниң планы 93,7 хуу күүсеттинген. Сес автобүдүрүлгелериниң 4-тү план күүсетпээн. Техника талазы-биле белениниң коэффициентизи планга четпес. Техниктиг четпестериниң чылдагаанындан 605 автомашина азы ниити машиналарның 33,8 хуузу хыналда чоруп турган үеде анаа турган. Ооң чылдагааны чүгле артык кезектер-биле четпес хандыртынганында эвес, харын техниканың ажаалдазын багай организастап, септелгени куду шынарлыг чорудуп турарында.

Бүгү автобүдүрүлгелерде мергежилдиг слесарьлар, мотористер, механиктер дыка эвээш, а оларны белеткеп турары четпес. Механик албан дужаалга чамдыкта чолаачылаар эргезин казыткан кижилерни кирип ап турар.

Каттыжыышкынның автобүдүрүлгелеринде ийи чүс ажыг чолаачы четпес. Ооң чылдагаанындан автомашиналарның чамдыызы анаа турар. Ол дээрге чолаачыларның ажылдан үнер-кирер чоруу хөй болуп, оларның күш-ажылын багай организастап, чамдык удуртукчуларның кадрларже четпес кичээнгей салып турарында деп, комитеттиң хуралынга демдеглээн. 1968 чылда ажылга 2136 кижини хүлээп алган болза, ажылдан үндүрген кижи 2575 болган. Бо чылдың бирги кварталында 223 чолаачыны ажылга хүлээп алган болза, ажылдан үндүргени 179 болган.

Чолаачыларның ортузунга кижизидилге ажылы четпес. 1968 чылда болгаш бо чылдың бирги кварталында 10589 кижи-хүнү прогул болган. Ак-Довурактың болгаш Кызылдың № 1 автобүдүрүлгелеринде бо талазы-биле байдал дыка четпес. Автотранспорттуң ажылдакчыларында арагалаар чорук хөй. Чамдык чолаачылар орукка чораш арагалаар. Ооң чылдагааны-биле 1968 чылда 273 чолаачы машина чолаачылаар эргезин казыткан.

Сагылга-чурум чок, шимчээшкинниң чурумун үрээр чоруктан 1968 чылда болгаш бо чылдың бирги кварталында орук-транспорттуң озал-ондактыг болуушкуннары 60 четкен. Ооң 17-зи чолаачыларның ээрик чорааньндан болган. Ындыг чоруктан транспорттуң үрелген чепсек-хереңгизиниң түңү 28 муң рубль ажыг, үрелген чүъктүң түңү 7 муң ажыг рубль болган.

Контроль чоктуң хараазындан автотранспорт бүдүрүлгелериниң чамдык ажылдакчылары автомашиналарны боттарының хуузунда ажыглаары ховар эвес.

Автомашиналарга чүъкту чүдүрери болгаш дүжүрери дыка саадап турар. Ылаңгыя Кызылдың эът комбинады, Садыг министерствозунуң болгаш «Сельхозтехниканың» баазалары, амыдырал хандырылга эргелели автомашиналарның шимчээшкинин дыка саададып турар. Четче эвес медээ-биле алырга, чүдүрер-дүжүрер ажылдарны кошкак организастаанының, чүъктерни хүлээп алыр болгаш дужаар талазы-биле быжыг график чок болуп турарының түңнелинде чүъкту чүдүрер, дүжүрер черлерге автомашиналарның нормадан ажыр анаа турганы 1968 чылда 8630, бо чылдың бирги кварталында 1080 машина-шагы болган.

«Автотранспорт бүдүрүлгелериниң сөөрткен чүъктерин камгалаар дугайында» 1968 чылдың апрель 12-де улусчу контроль комитединиң үндүрген доктаалын «Тыва-автооруктранс» каттыжыышкыны эң багай күүседип турарын комитеттиң хуралы демдеглээн. Дуларгалдың болгаш оорлаар чоруктуң түңү чыл бүрү улам көвүдеп турар.

Хыналдада илерээн четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш болгаш оларны боттандырып чорудар бис деп, «Тыва-автооруктранс» каттыжыышкынының начальниги эш Г. Николаевтиң кылган медеглелин комитеттиң хуралынга хүлээп алган.

Кол чүве—бүгү автотранспорттуң ажыглалын экижидери, сөөртүлге планын ажыр күүседири болур. 1969 чылда 500 хире чолаачыны немей белеткээр, чолаачыларның ажылынга болгаш дыштанылгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузарын экижидер, арагалаар, ажыл үзер, автотранспорттуң шимчээшкининиң чурумун үрээр чоруктар-биле демиселди күштелдирер болгаш оон-даа өске хемчеглерни алыр.

Республиканың улусчу контроль Комитединиң 1968 чылдың апрель 12-де үндүрген доктаалын күүсетпээни дээш, кадрлар-биле ажылды кошкатканы дээш № 1, 2, 3 автотранспорт бүдүрүлгелериниң начальниктери эштер В. Парунин, В. Петров, В. Филимонов оларны Комитеттиң хуралынга шыңгыы демдеглээш, доктаалда айыткан четпестерни ийи ай хуусаада чайладырын оларга дааскан.

Чүъктерни чүдүрерин болгаш дүжүрерин саададып, автомашиналарны нормадан ажыр анаа тургузуп турган организацияларның удуртукчуларын шыңгыы сагындырбышаан, моон соңгаар ажылды эде тургузарын оларга дааскан.

ЧУРУКТА: «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудниинде экскаваторжу Дмитрий Георгиевич Васин. Бир угда 25 тонналыг чүктээр самосвалдарның чүгүн ол чудуруп четтигип турар. Шалыпкын ажылдап чаңчыккан мурнакчыга ооң өөрү чоргаарланыр.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Партийжи амыдырал

БЕДИК ДҮЖҮТ ДЭЭШ

Партияның XXIII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның соонда болгулаан Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, көдээ ажыл-агыйның бүгү адырларын улам ыңай көдүрериниче, чер ажылын сайзырадырынче угланган хемчеглерни алыры бистиң районнуң партия, совет база көдээ ажыл-агый органнарының бир кол сорулгазы болуп турар. Каа-Хем районнуң ажыл-ишчилери беш чылдың дөртку шалыпчы чылында чер ажылының культуразын бедидип, кургнеге тараа садарының беш чыл планын бүрүнү-биле күүседирин хүлээнип алган.

Район 1969 чылда 38920 гектар черге тарааны чажарын база гектардан-на 11,5 центнер дүжүттү алырын азы ниити тараа чыылдазын 41714 тонна чедирерин хүлээнген. Бир эвес бис бо планнап алганывыс дүжүттү чедип алыр болзувусса, күрүнеге 15 муң тонна тарааны садар болгаш беш чыл планындан ажыр 6 муң тонна тарааны дужаар бис. Ол чурагай ниитизи-биле 21 муң тонна болур. Районнуң ажыл-агыйлары ам чер ажылының культуразын бедидериниче угланган бүгү хемчеглерни ап турар.

Мартта районнуң партия активинге болгаш чер-черде партия эге организацияларының хуралдарынга бо талазы-биле сорулгаларның дугайында айтырыгны чугаалажып көрген болгаш колхоз, совхоз, бригада, звено аайы-биле хемчеглерни ажылдап кылган.

Бо чылын кызыл-тастың тарылга шөлү 500 га өскен. Ол ышкаш сорттуг үрезин-биле тарылга чорудары 1965 чылда 82 хуу турган болза, ам 92 хуу чедир өскени районнуң ажыл-агыйларының, ында партия организацияларының сөөлгү чылдарда чер ажылының культуразын бедидериниң боттуг хемчеглерин ап, чогуур ажылдарны чорудуп, көдээ ажыл-агый специалистериниң харысалгазын бедидип келгениниң бир херечизи болур. Часкы тарылга ажылдары чогуур хуусаазында бедик агротехниктиг байдалдарга эрткен. Тарааның 90 хуузун кызы одуруглуг кылдыр тараан база 1300 гектар черге минералдыг чемишчидилгени чашкан. Районнуң ажыл-агыйлары шык базырыышкынын чүгле беш ажыл хүнүнде кылган.

Часкы тарылга ажылдарын бедик агротехниктиг деңнелге эрттирер талазы-биле элээн ажылдарны көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери агрономнар эштер Мусихин («Тиилелге» колхоз), Сирота («Коммунизмче орук» колхоз), Хангаев («Бурунгаар» совхоз) олар чедип ап турар. Олар боттарынга онаашкан ажылдарын ак сеткилдиг көрүп, чер ажылының бедик культуразы дээш демиселге бүгү механизаторларны хаара тудуп, оларның ортузунга политмассалыг ажылдарны хүн бүрүде чорудуп, социалистиг чарыштың түңнелдерин үргүлчү үндүрүп, механизаторларның ажыл төлевириниң талазы-биле айтырыгларны чогуур үезинде шиитпирлеп, оларның материалдыг сонуургалын бедидериниң хемчеглерин ап турар.

«Бурунгаар» совхозтуң Хайырлыгда Илья Иванович Малышев удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазы кожазы «Совет Тыва» совхозтуң Чеди-Пашта ындыг бригадазы-биле социалистиг чарыштыг, ол бригадаларның кайызыдаа бедик көргүзүглүг болур дээш чаржып турар болгаш кайызының-даа түңнелдери бедик, ындыг-даа болза, эш Малышевтиң бригадазы дээре түңнелдерлиг. Ол часкы тарылга эгелээнден бээр бодунуң бригадазының улуу-биле үргүлчү кады ажылдап, тарылганы районда бир дугаар доозуп, ону бедик агротехниктиг байдалга эрттирген. Хову турлагда ажылдап турар механизаторлар-биле чогуур ажылды ол-ла совхозтуң кол агроному аныяк коммунист, партия эге организациязының секретарының оралакчызы Валентин Хангаев чорудуп турар. Ол чүгле чер ажылынче сагыш салып турар эвес, а хову ажылында ажылдап турар ажылчыннар кандыг байдалда чурттап турарын, оларның ортузунга масса-политиктиг ажылдың дугайында хайгаарап көрүп турар. Ындыг сагыш салыышкынының түңнелинде «Бурунгаар» совхозтуң Хайырлыгда болгаш Кара-Сугда хову бригадаларының ажылында бедик көргүзүглер бар болгаш хову турлаанда хана солуннар үргүлчү үнүп, аңаа мурнакчыларның чедиишкиннерин чырыдып турар.

Бо совхозта хову ажылынга комсомол эге организациязының талазындан (секретары аныяк коммунист эш Ким) база улуг кичээнгейни салып турар. Комсомол организациязының секретары бодуу зоотехник-даа болза, үргүлчү-ле хову бригадазында чеде берген, ында ажыл-биле таныжып, ховуда ажыл-ишчилерниң мурнунга лекция, беседаларны кылып турар.

Часкы тарылга ажылының үезинде хову бригадаларынга ниитизи-биле 8 партия бөлүктерин тургускулаан. Бо хүннерде хову ажылында 78 коммунистер хаара туттунган, а эрткен чылын 59 коммунистер ажылдап турган. Моон алгаш көөрге чыл келген тудум-на хову ажылынга коммунистерниң киржилгези өзүп турары илдең-дир. «Октябрьның 30 чылы» колхозтуң аныяк коммунист Владимир Щербакка удурткан хову бригадазы эки түңнелдерни чедип ап, хову ажылында ажылдап турар чон ортузунга масса-политиктиг ажылдарны кошкак чорып турарын илередип, ону экижидип алыры-биле принципалдыг ажылды чоруткапының түңнелинде ажылда бар четпестерни чайладырын чедип алган. Ам хову бригадазында хана солунну үндүрүп, лекция, беседаларны чорудуп турар апарган. Боттарының күжүн, арга-дуржулгазын харам чокка берип, бедик көргүзүглерни чедип ап турар коммунистерниң саны хүн бүрү өзүп турар. Оларга «Совет Тыва» совхозтуң тракторизи Буянды Даш-оол, «Ленинчи орук» колхозтуң механизатору Сат Март-оол, «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны Фролов, «Октябрьның 30 чылы» колхозта Дмитрий Чирков хамааржыр. Бо хүннерде районнуң колхоз, совхозтары тараа культураларының чажылдазын бүрүнү-биле доосхан болгаш ам картофель, ногаа аймаа, мал чеми культураларының тарылгазын чорудуп эгелээн.

Районнуң совхоз, колхозтарының партия организацияларының тарылга үезинде органзас-массалыг ажылында четпестер барын демдеглээр херек. Хову ажылының үезинде партия бөлүктерин тургускан-даа болза, оларның ажылын партия эге организацияларының талазындан контрольдавайн, оларга боттуг дузаны көргүспейн келгенинден чамдык партия бөлүктери боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын чедир күүсетпейн келген. Бо талазы-биле «Кызыл тук» совхозта (секретары К. Якименко), «Ленинчи орук» колхозта (секретары О. Наксыл-оол), «Октябрьның 30 чылы» колхозта (секретары Д. Яровиков) партия организациялары четпес ажылдаан. «Кызыл тук» совхозтуң Улуг, Биче Ажыкта хову ажылында механизаторларның ортузунга масса-политиктиг ажылдарны кошкак чорудуп, оларга чогуур амыдырал-чуртталга байдалын тургуспаан. Олар солун-сеткүүлдү үргүлчү озалдады ап, лекция, беседаларны ховар дыңнап келген. Харын-даа «Кызыл тук» совхозтуң, «Ленинчи орук» колхозтуң партия организациялары партия бөлүктерин тургузарынче кичээнгей салбаан. Бо партия организациялары часкы тарылга үезинде коммунистерниң авангардчы ролюн бедидериниче кичээнгейни кошкаткан.

Бо бүгү четпестерни моон соңгаар болдурбазы-биле оларның үнүп келген дазылдарын тып, ону анализтеп, чайладырынче угланган бүгү хемчеглерни алыры партия организацияларының соңгаарладып болбас сорулгазы болур.

Бистиң районнуң ажыл-ишчилери боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин база беш чылдың дөртку чылында күрүнеге тараа садар планын күүседип, Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл оюн төлептиг уткуурунга бүзүрелдиглер.

С. ТАНАА,
СЭКП Каа-Хем
райкомунуң секретары.

Ооржак Очур-оол Кызылдың алгы заводунга кээп ажылдаа-ла он чыл ашкан. Идиктер кылыр дүк аймаа арыглаар машиналар ооң эптиг-ээлгир холдарының аайындан эртпес. Мурнакчы машинистиң ажылдаан ээлчээнде арыглалга машиналары чаңгыс-даа катап үрелбээн.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Эрес кыс

Сесегениң хову турлаанда ажылдап турар алдан ажыг оолдар, кыстарның аразындан комсомолчу механизатор Моңгуш Часкал омак-эрес, биче сеткилдиг-биле өскелерден черле онза ылгалып турар.

Аныяк кыс сески классты доосхан сөөлүнде, 1963 чылда, механизатор болур күзелиг Ленин аттыг колхозтуң баштаар черинге илереткен, Чадаананың «Сельхозтехника» каттыжыышкынының организастааны трактористер курузун өөренип доосхаш, үшкү класстың тракторизи деп мергежилди чедип алгаш, бодунуң төрээн колхозунга кээп ажылдай бергени ол.

Моңгуш Часкал механизатор ажылга улам мергежип, хоочун трактористерниң арга-дуржулгаларын чүткүлдүү-биле бодунга шиңгээдип албышаан, эрткен 4 чылдарда колхозта эң эки трактористерниң санынга кирип, ВЛКСМ райкомунуң Хүндүлел бижиктери-биле база колхоз баштаар черинин өртектиг белектери-биле улаштыр шаңнадып, социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, районга безин алдаржып келген. Часкы тарылга, күскү дүжүт ажаап алыышкынының үезинде ДТ-75 тракторну билдилиг-биле башкарып, улуг үүлени бүдүреринге 24 харлыг кыс М. Часкал шудургу ажылдавышаан, кышкы үеде колхозтуң хойжузу Ховалыг Очур-оолдуң коданынга келгеш, аңаа ийи чыл улаштыр сакманщиктеп ажылдааш, чылдың-на 75-85 хураганнарны доруктуруп бергенин малчын бүрүзү чоргаарал-биле мактап турарлар. Ол Сесегеде малчыннарның агитатору болуп келген.

Төөгүлүг беш чыл планын күүседириниң дөртку чылының часкы тарылгазының хүннеринде Моңгуш Часкал Сесеге ховузунда 266 га черге кызыл-тасты чаштырып, 164 га черни илиирткээн. Ооң башкарганы ДТ-75 трактор илиир сөөрткеш, шөлдү оргудескилей илииртеп, сеялка сөөрткеш, кайгамчык чаагай үрезинни чаштырып турда, аныяк трактористе ынанышкыг эш болу берген. М. Часкал Сесеге бригадазында трактористерниң социалистиг чарыжынга ийиги черни доктаамал ээлеп, парторганизациязының болгаш колхоз баштаар чериниң шилчиир кызыл вымпелиниң төлептиг ээзи болган. Өл ам сула чаштырылгазынче кирген.

— Мээң ажылдап турар бригадамда мээң-биле кады 5 кыс ажылдап турар. Механизация курузун бо чылын доосхан кыстар О. Чойганмаа, С. Бичелдей, В. Моңгуш, М. Артаа олар эрестиг чажыкчылар болуп турарлар. Мен ол өөрүмге чоргаарланыр-дыр мен. Бо чылын чымчак черже шилчидерге 800 га черни ажылдап кылыр хүлээлгени алгаш, чарышка Көк-Терек бригадазында Сат Манзыр-оолду кыйгырган, ону чамдыкта ажып тур мен — деп, комсомолчу кыс чугаалап турар.

Комсомолчу кыс Моңгуш Үем-Ламаевна Часкал чүгле онаашкан ажылынга кызымак эвес, харын хостуг үелеринде бодунуң мергежилин бедидип, хөй-ниити ажылынга база идепкейлиг киржип турар. Бо кыжын сакманщиктеп ажылдавышаан, 2-ги класстың тракторизи кылдыр өөренип алган. Ийме суурда № 6 кварталдың концертчилери-биле бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүн доктаамал киржикчизи. Моңгуш Часкалдың «Оңмас чечээм» деп ырны хөглүг, ыянгылыг ырлаарын чон кончуг сонуургаар.

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң 2920 га тараа культураларын тарыыр хүлээлгезин чедиишкиннг күүседиринге улуг-хуу кылдыр хүн нормазын 125—130 хуу күүседирин комсомолчу М. Часкал хүлээнип алган, улам соруккур ажылдап турар.

Д. ХЕРТЕК.

Семинар

Чоокта чаа Чадаана хоорайга СЭКП райкомунуң залынга Чөөн-Хемчик болгаш Өвүр районнарның көдээ библиотекарьларының ийи хонук семинары болуп эрткен. Аңаа «Ленинниң литературлут өөредиин пропагандалаар талазы-биле көдээ библиотекаларның сорулгазының дугайында», «Ном фондузун чыырының болгаш камгалаарының дугайында» лекцияларны республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының методизи Р. С. Симчит, «В. И. Ленинниң «Улуг эгелээшкин» деп номунга номчулга конференциязын эрттирериниң методиказының дугайында» лекцияны республика библиотеказының килдис эргелекчизи Т. Д. Мартыы, «Делегей байдалының дугайында» лекцияны В. Саная олар кылып бергеннер. Ол ышкаш өске лекцияларны республика библиотеказының методизи Ефременко болгаш Чөөн-Хемчиктиң район библиотеказының эргелекчизи Романюк олар кылганнар.

Семинарның сөөлүнде ооң киржикчилери ажылының дуржулгаларын солушкан болгаш В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болур юбилейинге болгаш Совет Тываның 25 чыл болур оюнга холбаштыр кылып чорудуп турар ажылдарының дугайын чугаалашканнар.

С. ВАСИЛЬЕВ.

Ам-даа хөйнү

Коммунистиг партияның тургузукчузу болгаш совет күрүнениң үндезилекчизи В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл оюнга база Совет Тываның 25 чыл оюнга уткуштур Эрзин районнуң культура килдизи революсчу болгаш күш-ажылчы чаңчылдарга чурттакчы чонну кижизидеринге база чоннуң политиктиг билиин болгаш культурлуг деңнелин көдүрер талазы-биле элээн ажылдарны кылып чоруткан.

Чон ортузунга культура-массалыг ажылдарны калбартып чорударынга база чонну чаа чаңчылдарның хевирлеринге кижизидеринге чер-черде партия, совет органнар-биле, комсомол, профэвилел болгаш өске-даа хөй-ниити организациялар-биле харылзаалыг ажылдап турар. Бо улуг ажыл-херекти боттандырарынга районда 2 культура бажыңы, 3 көдээ клуб, 4 көдээ библиотека, 1 район библиотеказы, 4 кызыл-булуң, 1 уруглар библиотеказы чоңга бараан болуп турар.

Чоңга көргүскен уран чүүлдүң тематиказы хөй янзы, а В. И. Ленинниң 100 чыл юбилейинге холбашкан темаларга хөй болуп турар. Бо хүннерге чедир чоңга 156 концертти, янзы-бүрү тематиктиг кежээлерни, номчулга конференцияларын, күш-ажылдың мурнакчылары-биле, Тываның чогаалчылары-биле ужуражылгаларны эрттирген. Аныяктарның шеригже үделгелерин 7 удаа (Мөреңге, Нарынга, Эрзинге) эрттирген. Чаш уругларның төрүттүнгениң, назы четкен уругларга байырлалдыы-биле паспорт тыпсырын демдеглээрин, аныяк ада-иелерниң кежээлерин эрттирген. Маадыр иелер кежээзин 1 катап, кудумчу байырлалын 1 катап, Ленин аттыг колхозка «Чолаачылар болгаш механизаторлар кежээзин» эрттирген. Тыва эки турачылар болгаш шаандакы хоочун революсчулар-биле ужуражылгаларны 4 кезек черге эрттирген.

Районда ниитизи-биле уран чүүлдүң 11 бөлгүмүнде 156 кижи хаара туттунган. Ол ышкаш район төвүнде улусчу театр 1968 чылдан эгелеп ажылдааш, районнуң чонунга 2 шиини белеткеп, 24 кезек черге көргүзүглерни чоңга бараалгаткан. Районнуң культура килдизи В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур оюнга алдар болдурган социалистиг чарышты калбартып, кожазы Тес-Хем районнуң культура албан черлерин социалистиг чарышка кыйгырган.

Чоннуң эстетиктиг кижизидилгезинче кичээнгей салып, чер-черде культура одагларының дерилгезин В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнга угландыр кылган.

Чамдык кылдынган ажылдар-биле чергелештир районнуң культура килдизиниң ажылында ам-даа четпестер хөй. Чоннуң революсчу чаңчылынга болгаш күш-ажылдыг чаа ёзу-биле көөрүнге база чонну культурлуг аажы-чаңга кижизидер талазы-биле четпес ажылдап турар. Үстүнде кылдынган чамдык ажылдар чүгле колхозтар төптеринге, фермаларга, район төвүнге болгулаан боордан өске, ырак черлерде малчыннарга кино, концерт, лекция, беседалар эвээш болуп турар. Ол ышкаш көдээ ажыл-агыйның сезоннуг ажылдарының үезинде чоннуң культурлуг негелдезин чедир хандырбайн турар. Үндүрүп турар концерттерниң кижизидикчи утка-шынарынче, ооң программазын үениң темазынга дүүштүр янзы-бүрү кылдыр тургузарынче сагыш салбайн турар. Ферма, бригада төптеринде кызыл-булуңнар доктаамал ажылдавас, ээн тургулаар таварылгалар бар. Көдээ клубтарның иштики, даштыкы дерилгези үениң негелдезинге четче дүүшпес.

Эртип турар кежээлерниң белеткелдери кошкак, ынчангаш чон эвээш чыглып турар. Район иштинге комсомолчуларны, пионерлерни совет патриотизмге кижизидеринге аян-чорук походтарын кончуг эвээш организастап турар. Кудумчу байырлалдары, пенсияже үдээшкин, паспорт тыпсыры, Совет Армияже үдээри, куда эрттирериниң байырлалдары хаая эртип турар. Ол бүгүнү эде тургузар дээш, районнуң культура ажылдакчылары ам-даа хөйнү кылыр апаар.

А. АРАКЧАА,
СЭКП Эрзин райкомунуң
инструктору.

Түлүш Макпал — хоочун саанчы

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, коммунист Түлүш Тойлааровна Макпалды Кожай суурнуң улуг, биче кижилери чүгле таныыр эвес, харын совхозтуң, районнуң чону эки билирлер, хүндүлээрлер. Ону Түлүш Макпал могаг-шылаг чок күш-ажылы, шынчы ак сеткили-биле чаалап алган. Алдан ийи харлыг Макпал угбай амгы үеде «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Кожай фермазында саанчылап, назы-хары дөгүзе-даа кылган ижи, хөй-ниитиниң херзэнге бердингени аныяктардан тудан чок. Ол фермада уран-чүүл коллективиниң идепкейлиг киржикчизи.

Чээрби ажыг чылда хоочун саанчы чеже сүт сагганы, чеже шаңнал-мактал алганы Макпал Тойлааровнаның кады ажылдап турар өөрүнге үлегер-чижек болган. Ынчанмайн канчаар, кандыг-даа эртемни, кандыг-даа күш-ажылчы мергежилди чедип алырда үлегер-чижек херек-ле болгай. Хоочун ишчиниң өөреникчи саанчылары Кара-кыс Санчай-оол, Роза Сюрюн, Донгак Долчанмаа, Мария Балдан, Көк-кыс Санчы ёзулуг күш-ажылдың шолбаннары, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, чоннуң чоргаарлары. 1932 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Түлүш Тойлааровна «Күш-ажылдың Кызыл тук» орденниң база «Социалистиг чарыштың тергиини» деп херек демдээниң эдилекчизи. Хоочун коммунист Кожай эге школазының база ында комсомол организациязының күзенчиг аалчызы. Ол школачыларга болгаш комсомолчуларга бодунуң ажыл-херээн бола чугаалап берген турар.

1969 чылдың эрткен айларында хоочун саанчының көргүзүү өскелерден дээре болган. Владимир Ильич Лениниң төрүттүнгенинден бээр чүс чыл болурунга база Совет Тываның 25 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш хоочун саанчы шудургу ажылдап турар.

М. БИЧЕ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ЧААГАЙЖЫДЫЛГАЖЕ

Амгы үеде чаагайжыдылга дугайында айтырыг кандыг-даа ажыл-агый, албан организация, үлетпүр бүдүрүлге черлеринге кол черни ээлээн турар ужурлуг. Ындыг турбуже респотребсоюз баштаар чериниң бажыңының девискээри арыг-шевер эвес. Кудумчу, тротуар кыры көржеңнелдир хоорлуп, карталып калган. Ону өй-шаанда септедип албааны кайгамчык. Ында олурткан ыяштарның, үнүштерниң ажаалга-хайгааралы багай. Бо дээрге хоорайны ногаанчыдып чаагайжыдарынга капчап-даа таарышпас.

Ол организацияның удуртукчулары Юрий Сергеевич Катков, ооң оралакчызы Михаил Авыр-оолович Салчак олар боттарының ажылдакчыларының амыдырал хандырылгазынче кичээнгей салбайн турар. Ооң түңнелинде Октябрьская № 3, Щетинкин-Кравченко № 28 (хөй аал чурттаар) бажыңнарның капитал септелгезин он чыл дургузунда чаңгыс-даа катап кылбаан.

Ынчангаш респотребсоюзтуң баштаар чери, партком, профэвилел, комсомол организациялары бо четпестерни дарый чайладып, хоорайны ногаанчыдып чаагайжыдарынче кичээнгейни күштелдирери негеттинип турар.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

ХОЙЖУ ӨГ-БҮЛЕ

Моңгүн-Тайганың бедик баштарында меңгилер эриирин бодаваан-даа чүве дег. Хүн караанга чайыннанып чыдышаан. Моңгүн-Тайгага час кажантызындан-даа орай дүшкен, соок хаттар хары-биле катай хадый бээр.

Эрткен кыш малчыннарга элээн бергедээшкиннерни таварыштырган. Ынчалза-даа «Малчын» колхозтуң мурнакчы хойжузу Метпе Бурушкакович Салчак берге кышты чедиишкинниг ажып, 296 баш хоюнуң чаш төлүн менди доруктуруп алган.

Метпе Бурушкакович өөнүң херээжен ээзи Кулак Баазаң-Хөөевна-биле он алды чылдарның дургузунда мал ажылынга ажылдап, мурнакчыларга санадып келгеннер. Олар эрткен чылын үш тонна ажыг көк сигенни боттары белеткеп, Тестиг-Кара-Сугда кыштаанга сөөртүп чедирип алган турган. Малчын өг-бүле бо чылын дөрт тонна сигенни белеткеп, чайгы одарларны билдилиг ажыглап тургаш, малдың эки семиртилгезин чедип ап, хөй дүктү кыргып алыр сорулганы салган. Ону күүседиринге улуг күжениишкин, чогаадыкчы чорук херек. Олар улуг баштыңчы В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр чүс чылынга база Совет Тываның 25 чыл болур оюнга төлептиг ужуражыр дээш, шудургу ажылдап турар.

Чер-чер Советтериниң эрткен соңгулдазында чаңгыс чер чурттуглары Метпе Бурушкакович Салчакты Моңгүн-Тайганың район Советиниң депутадынга соңгааны малчынның буянныг күш-ажылынга улуг үнелел-дир.

З. ЮМБУУ.

ЧУРУКТА: Метпе Бурушкакович биле Кулак Баазаң-Хөөевна.

В. ТАРТАКТЫҢ фотозу.

Башкыларның чайгы өөредилгези

ӨӨРЕДИР БОЛГАШ ӨӨРЕНИР

В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур оюнга төлептиг ужуражыр дээш, республиканың башкылары өөредилгениң болгаш кижизидилгениң айтырыгларын улам сайзырангайжыдар сорулгалыг ажылдап турар. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1966 чылдың ноябрь 10-да хүлээп алганы «Ниити билигниң ортумак школазының ажылын улам экижидер дугайында» доктаалында башкыларның билиг мергежилин соксаал чок бедидериниче онза кичээнгейни салган.

Өөредилгениң болгаш кижизидилгениң шынарлыг болуру башкының мергежилинден, күзел-чүткүлүнден болгаш ажылынга бердингенинден кол хамааржыр. Башкының билиин бедидер талазы-биле хүн бүрүнүң бот-өөредилгезинден аңгыда, бир кол хевир — чайгы курстар болур. Чайгы курстарның кол сорулгазы чаа өөредилге планынче болгаш программаларже шилчээн эртемнерниң башкылаашкынының чаа методиказы-биле башкыларны таныштырары болур. Башкыларга чогуур теоретиктиг билигни бербишаан, чаа өөредилге номнары-биле ажылдаарынга практиктиг дузаны база көргүзер.

1969 чылдың сентябрь 1-ден эгелээш, чаа өөредилге планы болгаш программалар-биле бүгү бирги класстар, Кызылдың школаларының 2-ги класстары өөренип эгелээр. Чаа программаларже дараазында эртемнер шилчиир: физика 7 класска, төөгү, география, биология 6 класска, химия 7, 8 класстарга, астрономия 10-гу класска.

Институттуң чайгы курстар эрттирериниң планын ёзугаар июнь 4-тен 30-ге чедир белеткел класының, 1-ги класстарның орус дыл башкыларының, Кызылдың школаларының 2-ги класстарынга ажылдаар башкыларның курстарын эрттирер деп планнаан.

Июнь 17-ден июль 5-ке чедир 5—8 класстарның тыва дыл болгаш литература, орус дыл, математика башкыларынга, июнь 25-тен июль 15-ке чедир физика, химия болгаш биология башкыларынга курстар Кызылга болур.

География башкыларының белеткели июнь 4-тен 25-ке чедир Красноярск хоорайга, а англи болгаш немец дыл башкыларының курстары июль 1-ден 25-ке чедир Абаканга эртер. Июнь болгаш июль айларда ниитизи-биле 600 башкы билиг бедидериниң чайгы курстарын эртер.

Чайгы курстарның дээштиг болуру ооң дыңнакчыларын шилииринден кол хамаарылгалыг. Чамдык районнарның улус өөредилгезиниң килдистери бо айтырыгны чугулалап көрбейн, чайгы курстарже чүгле күзелдиг башкыларны чорудар таварылгалар хөй. Ынчангаш чамдык башкылар 2-3 чыл улай курстарга кээп турар, а 10-15 чыл дургузунда школада ажылдап турар хирезинде чаңгыс-даа катап билиг бедидериниң курстарынга кээп көрбээн башкылар бистиң школаларывыста бар боор турары чажыт эвес. Чижээлээрге, Тес-Хемниң Чыргаланды 8 чыл школазында математика башкызы О. Арапчор 12 чыл иштинде чаңгыс-даа катап билиг бедидериниң курузунга кээп көрбээн. Ол школада математикада өөреникчилериниң билии кончуг кошкак. Бо өөредилге чылында чырыдыышкын министерствозунуң октябрьда чоруткан хыналда ажылын 5-8 класстың өөреникчилериниң чүгле 10,4 хуузу күүсеткен.

Мурнуку чылдардан алгаш көөрге, районнарның улус өөредилгезиниң килдистери чайгы курстарже чорудар башкыларның планын чедир күүсетпейн турар. 1968 чылдың чайгы курстарынга Каа-Хем райондан 32 башкы кээр турган болза, оларның чүгле 16-зы келген. Ол ышкаш Тожу, Эрзин, Тес-Хем болгаш өске-даа районнардан дыңнакчылар чедир келбээн.

1968-69 өөредилге чылы дооступ турар. Чайгы курстарның эгелээринге чедир кашла хонук арткан. Чайгы өөредилге эртер башкыларның даңзызын тус-тус школалар, районолар тургусканы чугаажок. Билиг бедидериниң курстарынга өөренир башкы бүрүзүн школа удуртукчулары хандырар ужурлуг. Район иштинде өөредилге эртер ужурлуг башкыларның курстарга келирги районнарның улус өөредилге килдистери бүрүн хандырарынче амдап сагыш салыры чугула.

Н. КОНГАР,
республиканың башкылар
билиин бедидер
институдунуң директору.

Чүгле кадагалалда эвес

Чонну ном-биле хандырары библиотеканың ном фондузундан болгаш ажылдакчыларның бот-идепкейинден, белеткелинден, ажылды организастааның хевиринден болгаш методтарындан хамааржыр.

Республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының ном шыгжамырында 40 муң ажыг ном оран-сава чедишпезинден оваалаңы бергилээн чыткылаар. Ынчалза-даа шыгжамыр салбырының 12 чыл ажылдаан эргелекчизи А. С. Гумен баштаан 3 ажылдакчызы улуг ажылды чорудуп турар. Шыгжамырда херектиг ном дептерге чедерде дыка хөйүн коптарып саарар-даа болза, номчукчуларның хереглелдерин хандырар дээш шыгжамыр салбырының ажылдакчылары шүүтсүнмейн күжүн, шаг-үеңи харамнанмайн ажылдап турар.

Салбыр 1968 чылда 203 кижиге ном берген, ол дээрге чагыг бүрүзү нарын, ону тыварынга 4—5 шак чарыгдаттынар улуг ажыл-дыр. Бир эвес оран-бажың делгем, номнар корум-чурумнуг турган болза, номчукчулар оон ийи катап хөй турар ийик. Ол дугайын эрткен чылын кирген чагыгларның 60 хуузун тывылбас болганындан ойталааны херечилеп турар.

Библиотекалар аразының болгаш чагыглыг (заочный) абонемент-биле номчукчулар хандырар талазы-биле улуг ажылды салбыр кылган. Бо ажылды Татьяна Васильевна Мазина 1961 чылдан бээр чорудуп турар. Бо арга болза, номчукчу номну баш удур чагып алгаш, почта дамчыштыр ап болур ындыг эптиг аргадыр.

Библиотекалар аразының абонементизин номчукчу бүрүзү ажыглап, ону дамчыштыр ном алыр эргелиг. Бо арга номчукчуларның тематиктиг кандыг-даа чагыгларын ооң айытканын ёзугаар хандырып болур. Ооң хуусаазы ийи—үш айдан узавас. Библиотекалар аразының болгаш чагыглыг абонементилерни районнар болгаш кодээ библиотекалар база калбаа-биле ажыглаар ужурлуг. Каа-Хемниң район библиотеказы ону үргүлчү ажыглап турар. 1968 чылда аңаа ховар 95 номну чорудуп берген. Хову-Аксы уруглар библиотеказында, Тандының Владимировка, Кур-Чер кодээ библиотекаларында бо ажыктыг арга делгеренгей ажыглаттынып турар.

Кызыл хоорайның библиотекаларындан, болуңуң ном фондузу четчир Н. К. Крупская аттыг библиотекадан өскези шупту бо арганы ажыглап турар. Чижээ, 1968 чылда № 6 библиотека 140 номну, Некрасов аттыг—55, Островский аттыг—25, Горький аттыг—22 номну алгылаан болгаш өске-даа.

Ынчалзажок дыка хөй район болгаш кодээ библиотекалар бо ажыктыг аргаларны херекке албайн турарынга шыгжамыр салбырының ажылдакчылары хомудап турар. Мурнунда библиотекалар аразының болгаш чагыглыг абонементини ажыглап турган чамдык библиотекалар безин, оларның эргиде турган эргелекчилери солушкан сөөлүнде, боже кичээнгей салбастай берген. Эрзинниң болгаш Барыын-Хемчиктиң район библиотекалары чагыглыг абонемент-биле 1965 чылдан бээр алгылаан номнарын амга чедир эгидип бербээн.

Шыгжамыр салбырынга кээп турар ном чагыглары хөй янзы болгаш делгеренгей. Чагыгларны чүгле библиотекалар киирип турар эвес, тус-тус номчукчулар база хөйнү киирип турар. Чагыкчыларның херегләэн номнарын ук салбыр чүгле республика иштинде библиотекалардан эвес, харын оон дашкаар библиотекалардан безин тыптырып берип келген. Херектиг ном шыгжамырда чок азы тывылбас болза, ынчан салбырның эргелекчизи солчулга абонементизин ажыглааш, Кызылдың библиотекаларының номчулга залдарындан, башкы институдунуң библиотеказындан, районнар библиотекаларындан дилег кылыр. Оларда чок болза Бурятияның республика, Красноярскиниң край библиотекаларындан, Красноярскиниң башкы институдунуң библиотеказындан дээш өскелерден-даа чагыдып ап турар.

Чагыглыг абонемент номчукчунуң дилээн, библиотека чокдаа черлерге почта бар-ла болза, хандырып болур аргалыг. Номчукчу чагыг-хүлээлгени ажылдап азы өөренип турар черинге шынзыттыргаш, чагыг хуудузун долдургаш, күзээн библиотеказынче чорудуп бээр. Оон ынайгы харылзааны телеграф азы телефон дамчыштыр тудуп болур.

Шыгжамыр киллизи 1961 чылдан 1968 чылга чедир 185 кижини чагыг абонементизин дамчыштыр хандырган, ном бээри 1961 чылдан ам 2 катап көвүдээн. Чамдык номчукчулар чүгле бистиң республиканың чагыг абонементизин эвес, харын Москваның библиотеказының абонементизин база ажыглап турар. Чөөн-Хемчик районнуң күрүне сорт участогунда агроном А. И. Шкорина, ооң ашаа сорт шенекчизи В. Л. Шкорин олар Москваның Ленин аттыг библиотеказының, Чербиде школа-интернат башкызы Т. И. Лобанов республикадан дашкаар библиотекаларның чагыг абонементизин ажыглап турар.

Ном шыгжамыр салбырының ажылдакчылары хоорайда 9 көжер библиотекаларның, ном бээр бир пунктунуң ажылын башкарып хандырып турар. Көжер библиотекалар 500 номчукчулуг, 6 муң номну чоңга тараткан. Облпроект черинде эш Трофимовтуң, СЭКП обкомунуң гаражында эш Белоноговтуң эргелекчилеп турар көжер библиотекалары хөй чылдар дургузунда эки ажылдап келген. Көжер библиотекаларның ажылын салбыр үргүлчү удуртуп, номнарын четчелеп берип турар.

1968 чылдың ноябрьда «Кызыл тудуг» эргелелдиң общежитиезинге ном бээр пункт ажыткаш, ону З. П. Кудрявцевага эргелекчилеткен, неделяда бир хүн ажылдаар. Номчукчулар хөй, номга хереглел улуг. Ынчалза-даа ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунмаан. Оран-бажың тар болганындан номнар, солуннар делгеттинмес, беседа, допчулал болгаш өске-даа массалыг хемчеглер чорудар арга чок. Номнар чедирип алыр транспорт тывылбас. Эргелелдиң удуртукчулары үстүнде айтырыгларже кичээнгей салза чогуур.

Пушкин аттыг библиотеканың ном шыгжамырының чанында солчулга фондузун 1961 чылда организастаан. Республиканың бүгү библиотекаларындан чыгдынган 34 муң ажыг ном бар. Олардан чаа библиотекаларның ном фондузун долдурар, чамдык номнарны чок черлерже четчелеп чорудуп турар. Ындыг арганы ажыглап тургаш, солчулга фондузу бүгү библиотекаларга 27460 ажыг номнарны чорудуп берип, улуг дузаны чедирген.

Ном шыгжамырының салбыры улуг болгаш хөй талалыг ажылдарны кылганы үстүнде барымдаалардан илдең-дир. Ам үеде шыгжамыр бажынында өрээл улай тудуп турар. Ол доостурга, шыгжамырда номнар корум-чурумнуг кылдыр салдынар, ажылдаарынга, ном сайгарарынга таарымчалыг байдал тургустунар.

А. ГЕРАСИМОВА,
Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң библиотека талазы-биле инспектору.

Байкара Далаажык Бии-Хемниң «Саян» совхозунуң төп сүт-бараан фермазының ажыл-ишчи мурнакчы саанчызы. Ферманың кызыл-булуңунда саанчыларның социалистиг чарыжының түңнелин бижип турар графикте ооң адының дужунда ол саанчының саалдага бедик көргүзүглери улажып чоруй барганын өөрү магадап, мактаар.

— Чаржыр дээнде бедик көргүзүглерни чедип ап, дадим бурунгаарлаза-ла эки—деп, өөрүнге ол чугаалаар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

делегей бо хүннерде

Жак Дюклонуң радио дамчыштыр чугаазы

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның Коммунистиг партиязының президентиниң албан-дужаалынга кандидады Жак Дюклонуң медеглээни болза, Францияның ажылчы массаларының эң чугула негелделерин хандырарынче угландырган чаа политиканы саналдап турар бис. Жак Дюкло бодунуң соңгулда программазын тайылбырлавышаан, радио дамчыштыр чүве чугаалаан.

Бистиң политикавыс национал экономикада монополияларның тергиидээшкинин чоорту болгаш үргүлчү кызыгаарлаар хемчеглерни көрүп турар деп, Жак Дюкло медеглээн. Ол хемчеглерниң баштайгызы улуг банкыларны болгаш үлетпүрнүң монополчиткен адырларын национализастаары болган турар ужурлуг. Ол национализастаан чаа бүдүрүлгелерге ажылчы чоннарның төлээлекчилериниң идепкейлиг киржилгези болгаш контролю-биле демократтыг эргелеп башкарылганы организастаарының шиитпирлиг ужур-дузазын база үнелеп көрүп турар бис.

Ажылчы массаларның амыдырал деңнелин доктаамал бедидер сорулга-биле национал экономиканы таарыштыр хөгжүдериниң планын ажылдап кылырын болгаш амыдыралга боттандырарын, а ол ышкаш капитал салыышкыннарның политиказын чайгылыш чокка чорударын ФКП саналдап турар дээрзин Жак Дюкло демдеглээн.

ФКП-ниң кандидады ажыл төлевирин доктаамал өстүрерин деп-дораан боттандырарын, үндүрүг системазының демократтыг реформазын чорударын, назылап кырааннарның материалдыг байдалын экижидерин, ажыл-биле долу хандырарының политиказын чорударын негээн.

МАВРИТАНИЯНЫҢ ИСЛАМ РЕСПУБЛИКАЗЫ. Бо чурт-биле Совет Эвилелиниң аразында найыралдыг харылзаалар доктааган. Совет-мавритан садыг улам калбарып турар. ССРЭ-ден барган тускай эртемниглер бо шагның техниказын шиңгээдип алырда мавритан оңуктеринге күзелдиг-биле дузалап турарлар.

ЧУРУКТА: совет инженер Борис Плигин мавритан чолаачыларга Минск автозаводунуң чүък автомобилиниң дугайын чугаалап берип тур.

В. НАИРЯННЫҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Кандидатты деткиири-биле

ПАРИЖ. (СЭТА). Культураның үш муң ажылдакчылары президент соңгулдазынга Жак Дюклонуң кандидатуразын бадылаар деп кыйгырыгга ат салган. Чаңгыс кижиниң эрге-чагыргазы «турбас» деп саналдааш, хөй миллион французтар капиталдың эрге-чагыргазын кызыгаарлаар болгаш социализмче орукту ажыдар чаа демократтыг политиканы чорударынче чүткүлүн илергейлээн деп, кыйгырыгда чугаалаан. Чүгле ындыг демократия эртемниң, техниканың болгаш уран чүүлдүң депшилгезин хандырары-биле ажылдап турары күш-ажылдың болгаш угаан ажылының бүгү ажылдакчыларынга келир үени хандырып берип шыдаар.

Кыйгырыгга ат салганнар шуптузу Жак Дюкло дээш боттарының бадылаашкынын бээрин медеглээн.

Коммунистиг хүрээлеңниң өзүлдези

ПАРИЖ. (СЭТА). Француз коммунистерниң хүрээлеңи хүн келген тудум-на өзүп база быжыгып турар деп, «Юманите» солун бижээн. Чүгле сөөлгү үш неделяның дургузунда безин найысылалдың Париж районунда 1.650 кижи Францияның Коммунистиг партиязынга кирген.

1969 чылдың дөрт айларының дургузунда ФКП-ниң Париж федерациязының хүрээлеңинге 10.100 чаа кежигүннер кирген.

* * *

РИМ. (СЭТА). Май 20-де турганы-биле алырга, Италияның Коммунистиг партиязының хүрээлеңинде 1.418.116 кижи санаттынып турар деп, «Унита» солун дыңнаткан.

Бо чылдың март төнчүзүнде ИКП-ниң хүрээлеңинге 1.328 муң кижи турган.

Акы-дуңма партияларның пленумнарында

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Хельсинкиге Финляндияның Коммунистиг партиязының ТК-ның пленуму болуп эрткен. Пленум чурттуң иштики болгаш экономиктиг политиказының өйү келген айтырыгларын, партияда байдалды, а ол ышкаш коммунистиг болгаш ажылчын партияларның ам болур делегей Чөвүлел хуралынга белеткелдиң айтырыгларын көрген.

Пленум коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегей Чөвүлел хуралынга баар ФКП-ниң төлээлерин соңгаан. ФКП-ниң Даргазы А. Саарисен төлээлерни баштап чорууур. Төлээлерниң составынга ылаңгыя ФКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүннери Х. Кууснинен биле В. Пессини база соңгаан.

ЛЮКСЕМБУРГ. (СЭТА). Люксембургтуң Коммунистиг партиязының ТК-ның пленуму эш хоорайга болуп эрткен деп, «Цайтунг фум летцебүргер фоллек» солун дыңнаткан. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Москвага ажыттынар делегей Чөвүлел хуралынга белеткелдиң айтырыгларын пленумга чугаалашкан.

Пленумга хүлээп алган резолюцияда демдеглээни болза, Люксембургтуң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегей Чөвүлел хуралын чыылдыарынга байыр чедирип турар. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегей Чөвүлел хуралы коммунистиг партияларның аразында акы-дуңма харылзааларны, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы-биле оларның харылзааларын улам ыңай быжыглаарынга чедирер, ынчангаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң моон соңгаарты улам улуг чедиишкиннеринге таарымчалыг байдалды тургузар дээрзинге Төп Комитет бүзүрелдиг.

Коммунистиг парлалганы деткип турар

РИМ. (СЭТА). Коммунистиг партияның парлалгазының фондузунга акша чыыр талазы-биле кампания Италияда эгелээн. Ам безин 115 миллион лир ажыг түң чыгдынган. Чурттуң бүгү черлеринден акшаның кирери үргүлчүлеп турар.

Сицилияның Палермо хоорайында суднолар тудуушкунунуң «Пьяджо» заводунуң 434 ажылчыннары радиону болгаш телевидениени ажыглааны дээш төлевирге кирер дээн акшазын Компартияның парлалга органынга шилчидип бээрин шиитпирлээн деп, «Унита» солун дыңнаткан. Ажылчыннар боттарының амыдырал болгаш күш-ажыл байдалдарын камгалаары-биле 50 хонукта чорудуп турар демиселин сагыштыы-биле дуюкаа эрттирип турар информацияның ол органнарын буруу шавары-биле ындыг хемчеглерни алган.

РИМ. (СЭТА). Италияның Коммунистиг партиязы массаларның янзы-бүрү хевирлерлиг демиселинге киржип, соксаал чокка өскерлип турар ниитилелдиң бүгү айтырыгларын дыңнаңгыры-биле көрүп турар деп, акша чыыр кампанияның эгелээни-биле холбаштыр ИКП-ниң Чиңгине секретары Луиджи Лонгонуң «Унита» солунга парлаан кыйгырыында чугаалаан.

Л. Лонго Компартияның ажыл-чорудулгазынга идепкейлиг киржир болгаш ооң хүрээлеңинге кирер деп аныяктарны кыйгырган. «Бөгүн Италияның Коммунистиг партиязының кежигүнү болуру дээрге, мурнуку шугумда бодунуң туружун берге үеде ээлээр дээни ол-дур. Ол болза, социализм хоозун сөс эвес, а херек кырында амыдыралга боттанган турар идегел болуруп күзээн кижилерниң хүлээлгеаи-дир» деп, кыйгырыгда демдеглээн.

Польшада «Ленинчи чыл»

ВАРШАВА. (СЭТА). В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнга холбаштыр Польша Улус Республикада «Ленинчи чылды» эрттирип турар. Совет Эвилелиниң дугайында билиглерниң курстарын бүгү чуртта ажыткан. Улусчу Польшаның ол курстарга киржир хамаатылары ленинчи улуг идеяларны амыдыралга делегейде баштай боттандырган акы-дуңма чурттуң, ооң улузунуң амыдыралы-биле чоок таныжар.

Октябрь революциязының улуг баштыңчызының амыдыралынга болгаш ажыл-чорудулгазынга бараан болдурган лекцияларны чыл дургузунда, ай бүрүзүнде Польша-совет найырал ниитилелиниң Варшавада клувунга, совет культура бажыңынга болгаш В. И. Ленинниң музейинге номчуур.

Агрессия күштелип турар

ХАНОЙ. (СЭТА). ВИА агентилелдиң дамчытканы-биле алырга, Вьетнамда америк шериг үүлгедиглерин истеп хынаар талазы-биле комиссияның дыңнадыында айытканы: майның бирги чартында Мурнуу Вьетнамга АКШ-тың талазындан неоколониалисчи агрессчи дайынның күштелири үргүлчүлээн, ВДР-ниң тускай догуннаашкынынче болгаш айыыл чок чорууунче халдаашкын база үргүлчүлеп турган. Мурнуу Вьетнамда америк шериглерниң саны 542.500 кижиге чедир көвүдээн деп, дыңнадыгда чугаалаан. Чоннуузуткаар сорулга-биле шеригниң хөй санныг хемчеглерин чоруткан болгаш чурттакчылыг районнарны бомбалаан.

Ол үениң дургузуйда америк самолёттар ВДР-ниң можуларынче болгаш хоорайларынче разведка ужудуушкуннарын 400 удаа чоруткан дээрзин дыңнадыгда айыткан. Оон аңгыда америк самолёттар болгаш АКШ-тың 7-ги флодунуң корабльдери Вьетнам Демократтыг Республиканың чурттакчылыг элээн хөй черлерин бомбалаан болгаш боолаан.

„Рокфеллер, үнүп чор!“

Нью-Йорк штаттың губернатору Нельсон Рокфеллер АКШ-тың президентизи Никсоннуң тускай төлээлекчизи болуп, Латин Американың чурттарында чоруп турар. 8 хонуктуң дургузунда ол чеди чуртка — Мексика, Гватемала, Сальвадор, Гондурас, Коста-Рика, Никарагуа биле Панамага четкен.

Рокфеллерниң чоруу ол чурттарны америк монополистиг капиталдың улам ынай кулданырынга үндезинни белеткээр деп чүвени Латин Американың чүгле калбак хөй-ниитизи эвес, харын база удуртукчу, хөреңгиттен бөлүктери безин билген.

Бодунуң чорууушкунунуң үезинде Латин Американың улустарын болгаш бойдус байлактарын мөлчүүрүнүң күсели-биле шуут байып тамчыкталган америк мульт-миллионерлерниң өг-бүлезиниң кежигүнү Рокфеллер АКШ-тың «бичии эвилелчилерин» шуут тоомча чок көөрүн көргүскен. Рокфеллер «бодунуң империязының можуларынга» ышкаш туразында чоруп турар-дыр деп, демдеглээр ужурга Гватемаланың оралакчы президентизи аргажоктан таварышкан.

Рокфеллерниң чораан чурттарының удуртукчулары-биле чугаалажыышкыннары чажыт байдалга эрткен. Ындыг болза-даа шигбейни шоодайга чажырып болбас.

«Газетт энд дейли» дээр америк солуннуң демдеглээни болза, латин-америка чурттарының мурнунга тургускан хөй айтырыгларны албан ёзузунуң Вашингтону болгаш «Латин Америка талазы-биле чөвүлел» дээр чөвүлел тодарапкан. Ол чурттардан хөй кончааларны ап турар америк монополиялар бо чөвүлелде төлээлээн.

Бодунун чоруунуң үезинде Рокфеллер империалистиг кулданыгга Латин Американың улустары моон соңгаар эптежип шыдавас деп чүвени бүзүреп көөр бүрүн аргалыг болган. «Рокфеллер үнүп чор!» деп лозуң-биле эрткен антиамериканчы массалыг чыскаалдарга Рокфеллер чер болганга таваржып чораан.

(СЭТА).

КАМБОДЖА ГФР-БИЛЕ ХАРЫЛЗААЗЫН ҮСКЕН

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Май 18-те Пномпеньге болган парлалга конференциязынга Камбоджа күрүнезиниң баштыңы назыгуур салгакчызы Нородом Сианук Камбоджаның ГФР-де дипломаттыг төлээлекчи черлериниң эрге-дужаалын элчин черлериниң деңнелинге чедир бедиткени-биле холбаштыр Камбоджага хамаарыштыр ГФР-ниң өжээннешкен туружун буруу шапкан.

Өске герман күрүне-биле харылзааларны хөгжүдериниң хереэнге Камбоджаның чөптүг болгаш бүрүн эргелиг базымнарынга ГФР-ниң чазаа экономика болгаш культура талазы-биле дузаламчы көргүзерин соксадыр, ийи чурттуң аразында дипломаттыг харылзааны үзер деп кыжаныг-биле харылаан дээрзин Нородом Сианук дыңнаткан. Бонн харын-даа Камбоджаның элчининден тайылбыр бээрин безин негеп турган.

Тускай догуннаап күрүнеге кандыг-бир негелделерни тывыр болгаш тайылбыр бээрин негээр чорукту делегей харылзааларынга болдуруп болбас чүүл кылдыр айыткаш, Нородом Сиануктуң медеглээни болза, ГФР-ниң ындыг өжээнниг чоруу Камбоджаны дорамчылааны болур. Бо үеден эгелээп Камбоджа ГФР-ниң буруузу-биле ооң талазындан алыр дузаламчыны соксатканы, а дипломаттыг харылзааларны үскени кылдыр санап турар. Ийи чурттуң аразында харылзааларны үскени дээш харысалга ГФР-ниң чазаанга* бүрүнү-биле онаажыр деп, Нородом Сианук айыткан.

ВЕНЕРАДА ИЙИ СТАНЦИЯ

Таарыштырылга төвүнден репортаж

.....Даң адып орган, а космос шинчилекчилери нарын болгаш харысалгалыг сорулганы күүсеткеннер: ам чаа чоруткан харылзаадан «Венера-6» станцияның шимчээшкининиң ылап траекториязын ол талазы-биле хемчээшкиннерниң дузазы-биле тодаргайлаан болгаш станцияның Венераның атмосферазынче кирген черин, үезин билип алганнар.

«Венера-6» станцияның башкарылгазын ыраккы космос харылзаазының төвү боттандырып турар. Ол төп таарыштырылга-саналга төвү-биле сырый харылзаалыг. Станцияда кээп турар хөй янзы медээлерни тускай шугумнар-биле хүлээп алгаш, ону анализтеп, аңгылап, системажыдып турар.

«Венера-6-ның» космосчу ужудуушкуну дооступ турар ол эртен экранга: «Планета чоогундан сеанс. Санап каан медээлер» деп бижик көстүп келген. Секунда санын санавышаан, электрон таблонуң неон сайгылгааннары өжүп, хып, чивеңейнчип-ле турганнар.

..Станция Венераның атмосферазынче кирерингe чедир ийи шак артканда, планета чоогундан сеанс эгелээн. Ол үеде станция планетадан 55 муң километр ыракка ужудуп чораан.

Баш удур санап кааны үеде ыраккы космос харылзаазының төвүнде башкарылга пунктузундан октаргай делгеминче радиокоманда чорупкан. Ол команда «Венера-6-га» четкеш программа-үе тургузулгазының херекселдерин хөделдириптер. Станцияга чедерде электромагнит чалгыглары 70 миллион ажыг километр орукту эртер ужурлуг. Бир минута эрткен, ийи... беш. ... ам-на харыы медээ келген. Радио медээ станцияга четкеш, оон харыыны дедир эккээринге чедир сес минута негеттинген.

Эртем аппаратуразын болгаш станцияның бүгү системазының ажылын башкарары автоматчыткан, ону станцияда программа-үе тургузулгазы боттандырар. Сеансының баштайгы минуталарында Черге траектория хемчээшкининиң медээзин хүлээп алыр, ооң соонда телеметриктиг информация келир.

«Угаанныг» приборлар планета чоок-кавызында делгемни шинчилеп, станцияда херекселдерниң ажылын түңнеп турар. Ажылда хажыдыышкын чогун олар херечилеп, бүгү чүве чогумчалыын көргүскен.

Программа-үе тургузулгазы астроориентация системазынга парабола антеннаны черже угландырар «дужаалды» берген. Астроориентация системазының кол-кол кезектери: оптиктиг медээлекчилер (Хүннүң болгаш Черниң) гироскопиктиг приборлар, логиктиг херекселдер болгаш башкарып чорууур газтыг реаусивтиг бичии шимчединчилер болур.

Хүннүң медээлекчизи Хүнну дилеп тыпкаш, ону барааннаар. Оон «Хүн бар» деп медээни бээр. Ооң соонда станция Хүнче угландыр өөзээн долганып эгелээр. Тускай каракка Чер көзүлгүже чедир ол долганып кээр. «Чер бар» деп медээ келири билек станция долганмастай бээр. Станция космоска угшигни кончуг чиге тып алыр болгаш парабола антенназы Черден карак салбайн «көрүп» турар. Антеннага станцияның хүлээп алыр болгаш дамчыдар системазы коштуна бээрге, «Венера-6» долузу-биле «чугаалап» эгелээн. Кээп турар медээ чүс-чүс катап көвүдээн.

Үе үр-ле шөйлүп турган. Электротабло ам-даа секундаларны, минуталарны санавышаан. Таблога 9 шак 02 минута турда: «Венера-6» станция планетаның атмосферазынче кирген деп, дикторнуң үнү тода дыңналган.

Ол үеде станция Венераның кырынга 100 хире километрге чораан. Кайгамчык улуг дүргедээшкин-биле (секундада 11 километрден ажыг) космос аппарады Венераның атмосферазынче кирипкен. Атмосфераже ханылап кирип ора, станция боду өрттенип каар, а ооң борбак хевирлиг аппарады атмосфераның кырында каъттарын өттүр кирип бар-ла чыдар. Баллистиктиг траектория ёзугаар ол, октапкан даш дег, ужугуп бар чорууур. Ам аңаа ийи күш—Венераның тырттыышкыны болгаш атмосфераның дедир идиишкини—дээп турар.

Венераның атмосферазы «космостан келген аппаратты «каржы» хүлээп алган. Оттуң чалбыыжы аппараттың картын долгандыр чоруй, кыдыынче чаштай берген. Оон база катап аппаратта келген. Ол дээрге дыка улуг күжениишкин, дүрбүүшкүнге үдеттирер аэродинамиктиг тормозтаашкын эгелээни ол. Ол үеде температура каш-каш муң чедип турган. Ол дээрге газ безин эвес, а бүдүмелдиң дөрткү хевир-байдалы плазмаже шилчээни ол. Бойдус-биле сегиржип алыышкындан аппарат тиилээн.

Бадырыпкан аппарат чылыг шоолуг эрттирбес, изигден камгалаар материалдар-биле шыптынган. Изигден камгалалды элээн каш каът кылдыр кылган. Ол материалдың бир онзагай шынары болза, чылыгны шиңгээткеш боду бусталып, өрттени бээри болур.

Медээ дамчыдылгазы доозулган соонда залга шыпшың-на апарган. Станцияның планетага чедир ужударының схемазын көргүскен төп экранче көрүп алган кижилер бадып бар чорууур аппараттан медээлер келирин манап, улуг кичээнгей долган олурганнар.

Аппарат канчаар тормозталып, чавызап батчык ирги? Автоматика системазы кандыг ажылдааныл? Станциядан аңгылаңган борбак аппарат атмосферага тормозталган. Өзектиң күжениишкини баш удур санап таарыштырганы хемчээлгe четкен соонда дүргедээшкинниң датчиги ажылдай берген. Ол дораанна программа-үе тургузулгазы база ажылдап эгелээн.

Улуг күжениишкин эртип, намдап эгелээн, Программа тургузулгазындан парашют чыдар черниң аксын ажыдар команданы берген. Венераның кырында дээрде изигге удур камгалалдыг пөстен кылган бичии парашют көстүп келген. Дүргедээшкин секундада 210 метр бадар кылдыр оожургаан соонда тормозтаар парашютту адырып каапкан, автоматчыткан арга-биле кол парашютту ажылдадыпкан. Ол дораан дамчыдар болгаш радио чалгыг-биле бедикти хемчээр антенналар ажыттынган. Аппарат Венераже оожум бадып орган.

Ол кончуг кичээнгейлиг манаашкын үезинде «Дыңнаңар! Кол парашют ажыттынган, бадырыпкан аппараттан медээлерни ап эгелээн» дээн, дикторнуң үнү хенертен дыңналган. Зал база катап шимээрген эгелээн. Аппараттан калбак медээ кээп эгелээн. Тергиин шын, чиге чазыг чок ажылдаар херекселдер атмосфераны шинчилеп, температураның, базыышкынның, газ каъдының хензиг-даа өскерлиишкиннерин демдеглеп чораан. Атмосфераның химиктиг составы ооң чырыы база хемчээттинип чораан.

Элээн каш чүс миллион километр орукту эрткеш, октаргайның күжүн тиилээш, чер планетаның космос элчиннери Венерага менди четкен. Аңаа эртем-шинчилелин калбаа-биле чоруткан.

Инженер Петс ПОГАЛАЕВ.
(СЭТА).

Н. К. КРУПСКАЯ
Ленин дугайында сактыышкыннар

ПЕТРОГРАДКА юнкерлерниң тура халыышкынын чап-чаа базып каан, Керенский ам-даа шаап халдавышаан, Москвага демисел чорбушаан турган эң-не берге өйде ТК-ның элээн хөй кежигүннери алаңзып, чайгылып эгелээн. Олар дужууш кун чөпшүжүүшкүннерни кылыр херек, байдал ынаныш чок кылдыр бодап турганнар.

17-де (4-те) Ногин, Рыков, В. Милютин, Теодорович суглар бүгү-ле социалистиг партиялардан каттышкан социалистиг чазак организастаары эргежок чугула деп санааш, эрге-дужаалындан дүжүп, улус комиссарлары хүлээлгезинден үне бергеннер. Элээн каш комиссарлар база оларга каттышкан. Каменев, Рыков, Зиновьев, Ногин, В. Милютин олар ТК-дан үнгенивис ол деп медеглээннер. Олар доозазы Октябрьның тиилээниниң соонда дораанна бүгү партиялардан каттышкан чазак тургузарының талалакчылары боол турганнар. ТК олардан партийжи сагылга-чурумга чагыртырын негээн. Ильич оларга хорадап, оларны аажок кончуп турган. Оон Зиновьев бодунуң ТК-га катап ээп келириниң дугайында медеглелди чарлаан.

Большевиктерниң оон сонгааргы тиилелгелери, ТК-дан болгаш албан-хүлээлгелеринден үстүнде айыткан эштерниң үнгенинге Петроград болгаш Москва организацияларының таарзынмас болган чоруу ол чөрчүүшкүнну дыка дүрген узуткап чок кылып каар арганы ТК-га берген.

НОЯБРЬ 17-ДЕ (4-те) Ильич БТКК хуралынга база ажылчыннар болгаш солдаттар депутаттарының Петроград Совединиң фронтудан төлээлекчилер-биле каттышкан хуралынга чүве чугаалаан. Оон чугаазы тиилелгеге, большевикчи шугумнуң шынныынга бүзүрел-биле, массаларның деткиирин ге бүзүрел-биле сиңниккен болган. «Керенский чазааның кем-буруулуг олутпай чоруу чуртту болгаш революцияны өлүмнуң хыл кырынга тургускан болгай; оожум шушпең чорук шынап-ла өлүм-биле дөмей, ынчаарга калбак улус массаларның алыс сорутдаан соруктарынга болгаш ынаныштарынга дүгжүр хоойлуларны үндүргеш, чаа эрге-чагырга амыдыралдың чаа хевирлерин хөгжүдеринин оруун алгыдып турардыр. Чер-черде Советтер чазактың тургузуп турар ол кол-кол дүрүмнерин тус-тус черлерниң болгаш шаг-үениң байдалдарынга дүүштүр өскертип, калбартып, немеп болур-ла болгай. Чоннуң дириг чогаадыкчы чоруу — чаа ниитилелдиң үндезин факторуол-дур. Ажылчыннар боттарының фабрикаларынга болгаш заводтарынга ажылчын контрольду тургузуп кирипсиннер, олар кылган продуктулары-биле кодээни хандырбышаан, оозун далгаптарaага орнап турзун. Чаңгыс-даа кылыг, чаңгыс буун-даа тараа учёт-саналгадан дашкаар артпас ужурлуг, чүге дизе социализм дээрге хамыктын мурнунда учёт болур. Социализм үстүүртен чарлыктар ёзугаар тургустунмас чоор. Оон ёзуунга бюрократсыг хажагай автоматизм таарышпас; дириг чогаадыкчы социализм дээрге улус массаларының боттарының чогаадып тургускан чүүлү-дүр. (Курсив мээнии.—Н. К.) (В. И. Ленин. Долу чыгдынган чогаалдар, 35 т., 56-57 арын.— **Ред.**).

МЕНЬШЕВИКТЕР, барыын үзелдиг эсерлер болгаш өскелер-даа саботажтап-чөрүүр дугайында суртаал нептередип турган. Дужуметтер большевиктерниң удуртулгазы-биле ажылдаарындан ойталааш, ажылче үнмейн турган. Ноябрь 17-де (4-те) Петроград Совединге чүве чугаалап турган, Ленин мынча дээн: «Бистерни чааскаанзыраан дижирлер-дир. Буржуазия бистерни долгандыр мегелеп, хоптап, нүгүлдеп чоруп тур, ынчалза-даа эрге-чагырганың Советтерже шилчээнинге өөрүшкү-биле байыр чедирбейн чораан солдат көрбедим. Советтерге удур чүве чугаалап чораан тараачын кижи көрбедим» (База ында 64 арын.—**Ред.**). Харын шак бо чорук тиилелгеге бүзүрелди Ленинге берип турган.

1917 ЧЫЛДЫҢ ноябрь 21-де халаткан Каменевтиң орнунга БТКК-ның Даргазынга Яков Михайлович Свердлов соңгуткан. Ооң кандидатуразын Ильич дешшидип келген. Шилилге тулгандаа таарымчалыг болган. Яков Михайлович кончуг шыырак кижи. Совет эрге-чагырга дээш демиселге, контрреволюция-биле демисежиринге ооң-биле белен-селен кижи терлежип-даа шыдавас. Оон аңгыда, чаа хевирниң күрүнезин организастаар талазы-биле кайгамчык улуг ажыл чорудар херек турган,—анаа эң шыырак организакчы херек болгай. Ындыг организакчы кижи чогум-на Яков Михайлович болган.

Ийи чыл эрткенде, чуртка кончуг ажыктыг кайгамчык улуг ажылды аажок берге изиг үеде кылып кааш, Яков Михайлович 1919 чылдың март 18-те мөчүп калган...

Октябрь революциязы революстуг ажылдың байдалдарын өскертипкен. Демиселдиң чаа байдалдары кижиден аажок шиитпирлиг, шудургу болур чорукту Владимир Ильичиниң эпти-ле чугаалаары ышкаш, организастыг улуг «туттунгур аваангыр» болурун негеп турган. «Социализмни тургузарының кол чүүлү организастыг чорук болур» деп, Ильич каш-даа катап чугаалаан, шынап-ла ажыл-херек чорул турда бирги черже харыысалганы бодунга алыр дан кортпас кижилер, шаандагы чажыт байдал хөндүрлүп херлир арганы бербейн чораан ындыг кижилер дешшип үнүп турар апарганы таварылга эвес. Эш Сталин дүргени-биле дешшип эгелээн, ол база-ла эң улуг организатор. Советтерниң II съездизинге улус комиссарлары болур кижилерни дешшидип турда. Ильичиниң Сталинни националдар херээниң талазы-биле дарга кылдыр томуйлаар деп саналдааныдаа анаа эвес. Дыка үр чылдар иштинде Ильич национналдарны кинчи-бектен адырар дээш, оларга бүгү тала-биле хөгжүүр арганы бээр дээш демисежип келген, ылаңгыя сөөлгү чылдарда нацияларнын бот баш миннир эргези дээш ол онза күжениишкинниг демисежип турган.

Ол айтырыгга хамаарышкан кандыг-даа үүрмек чүүлдерни Ильичиниң кайы хире чүрээнге чоок кылдыр көрүп турганын, бир-ле катап, хоочун шагның кандыг-ла бир үнелиг тураскаалдарын поляктарга бээр бе, бербес бе деп маргылдаа чырыдыышкынның улус комиссариадында чорул тур деп чугаалаарымга, ооң кайы хире хорадааның сактыр-дыр мен. Улуг күрүнежиир идээргек шовинизмни Ильич кончуг-ла көөр хөөн чок турган, хоомай күштүг кошкак национал улустарны дарлаарының империалистиг политиказынга Советтерниң Республиказы ол националдарны бүрүн хостаарының политиказын, олар дугайында эш-хуувуң сагыш човаашкынының политиказын аажок күштүг-биле удурланыштыр салыксап турган. Национал айтырыг талазы-биле Сталинниң үзел-бодалын Ильич эки билир, Краковка турган, олар ол темаларга хамаарыштыр дыка үр чугаалашкан. Бо айтырыгга ыяк бодаттынган, мурнуку чылдарда бүгү таладан хандыр чугаалажып көрдүнген, ам амыдыралга боттандырары арткан чүүлдү сөс кырынга эвес, а херек кырынга боттандырарын Сталин хүндүлүг херек деп санаар дээрзинге ол бүзүрелдиг турган. Национал улустарга бот баш миннир эргени бээр херектиг турган. Ол эргени ажыглаар кылдыр боттандырары аңгыларның чидиг демиселиниң байдалынга чорутгунар болганы-биле херек нарыыдап турган. Маңаа национияларның бот баш миннир эргезин боттандырарының ажылын пролетариат диктатуразы дээш, Советтерниң эрге-чагыргазын боттандырары дээш демисел-биле дүүштүрери эргежок чугула болган. Ол айтырыгны пролетариаттың бүгү делегейде демиселиниң айтырыы-биле болгаш хамааты дайынның айтырыглары-биле эң сырый холбаштырары эргежок чугула турган. Национал фронтуда ажылды баштаан кижиден калбак билиг, ханы бүзүрел болгаш херекти практикага организастап билир чорук негеттинер. Чогум-на шак ооң ужурунда Ильич ол ажылче Сталинни дешшиткен.

Чаа ёзу-биле ажылдаарынга канчап өөренип алырыл, боттуң чаңчылдарын канчап эде тургузуп алырыл, революстуг оппозицияның кижилери турганындан социалистиг уклад-тургузуунуң харыысалгалыг, мергежилдиг, аваангыр туттунгур тургузукчулары кылдыр канчап эде таарыштынып алырыл дээр дугайында айтырыг партия ажылдакчыларының мурнунга бүгү-ле хөрлүг шыңгыызы-биле салдынып келген.

* * *

АДАК сөөлүнде, ам кээп, Ильич-биле бис Смольныйга чурттаары-биле көжүп алдывыс. Шаанда бир-ле класс даңгыназы чурттап турган өрээлди биске үндүрүп бердилер. Ол өрээлдиң оруун салыр черин аңгылай көжегелеп каан болган. Чупар чер таварып эртер турган бис. Ильичиниң ажылдаар кабинеди турган үстүү каътче лифт-биле көдүрлүп үнүп болур. Ооң кабинединиң ажииниң аксында улуг эвес өрээл — хүлээп алыышкын чери турган. Анаа делегациялар улаштыр-улаштыр кээп-ле турар чораан. Ылаңгыя фронтудан делегациялар онза хөй кээп турган. Анаа чеде бээрге, Ильич даады-ла ында хүлээп алыышкын кылып турар. Ында солдаттар бот-боттарынче чыпшыр тургулапкан, кончуг кичээнгейлиг дыңнаан, а Ильич соңга чанында турупкан, оларга бир-ле чүвени тайылбырлаан турар болгай. Ильичиниң ол шагда Смольныйга ажылдап турган үезинде, ооң хүлээп алыышкын өрээлинге кижилер үргүлчү-ле шыгырт долу турар чораан...

Смольныйга бис 1918 чылдың март айда Москваже чоруптарывыска чедир чурттаан бис. (Хол-биле бижээнинде оон ыңай мынчаар чугаалап турар: «Смольныйга камгалал талазы-биле ажыл хайнып турган. Мен шеригшүтүмүнга шудургу ажылдап турган кижилерже адаарган-биле көрүп, оларның-биле кады ажылдаан болзумза деп бодап турган мен. Бо дугайтыр Ильич-биле чугаалажыксаан мен. Ооң сагыш салыр чүүлү-ле хөй, ооң ажылы сөөлгү хүннерде кедергей улгаткан. Бодунуң сагыш аарып турар чүүлдериниң дугайын чугаалаарга, кижиге ол кончуг-ла чугула, кончуг-ла чоок турган. Ылаңгыя бир катап дүне селгүүстеп чорааш чугаалашканывыс сагыжымдан черле ыравас, ол чугаа сылдыстыг аяс дүне-биле аажок аянңашкак турган. Ильич ындыг сылдыстыг дүнелерге ынак, сылдыстарже дыка-ла үр көрүп турарынга ынак кижи болгай».— **Ред.**).

(Уланчылыг).

МОСКВА. «В. И. Ленин болгаш Чепсектиг күштер»—М. Б. Греков аттыг студияның шериг чурукчуларының ам ажылдап турар кол темазы ол.
ЧУРУКТА: И. В. Бордачёвтуң М. В. Фрунзе-биле В. И. Лениниң чугаалажып олурган үезин көргүзүп турар чуруу. Чурукчу ону: «Кызыл Армияның салымчолу» деп адаан.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Сонуургалды деткиир

Амгы үениң ада-иелери бичии уругларны төлептиг кижилер кылдыр доруктурарынче улуг кичээнгей салып турар. Чүге дээрге ада-иелер меререл талазы-биле каш он чыл бурунгаар чурттап чорааннардан ыракта ылгалдыг. Эртем-техниканың, ажыл-агый, культураның чедиишкиннерин башкылар-биле бир дөмей сайгарып чугаалап, боттарының уругларынга тайылбыр салдар чедирип турарлар хөй болу берген.

«Оглум чурукчу, ыраажы, спортка ынак, музыкага сонуургалдыг, артист, эмчи» дээн чугааларны бо-ла дыңнаар апарган бис. Ол дээрге, уругларның сонуургалын деткип, оларның психологиязын өөренип турар ада-иелер-дир.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Киров салбырында малчын С. Кара-Хунаның, М. Тамчаттың, М. Дөстей-оолдуң уруглары өөредилгезинге кызымак, уран чүүлге сонуургалдыглар. Бо ада-иелер башкылар-биле дугуржуп турган уругларынга баян, гармонь, гитара ышкаш музыка херекселдерин саткылап берген.

Олар чүгле музыкага эвес, ыры, танцыга эң-не сонуургалдыглар. Ада-иелер уругларының сонуургалын деткип турар болза, уругларның аразындан кандыг-даа кижилер үнүп болур. Бир эвес үстүнде ада-иелерниң үлегерин эдерер болза, музыкага сонуургалдыг уруглар бо школада хөй.

О. ЧАҢ-ООЛ.
Чөөн-Хемчик район.

100 хойдан 114 хураган

«Тес-Хем» совхозтуң № 2 хойжу бригадазы хойжу бригадаларның мурнуку одуруунда чорул турар. Бригаданың кодан-кодан хойлары кыштан хүр ашкан болгаш төрээн хойларнын чаш хураганнары менди доругуп турар. Мурнакчы хойжу С. Монгалбин эң-не бедик түңнелди чедип алган. Ол төрээн 342 хоюндан 394 хураганны алган, азы 100 хойга онаалтыр 114 хураган менди доругуп турар.

М. ЮНДЕШ-ООЛ.

Нүүр чогун

«Шекпээр» совхозтуң төвү —Бүче-Тей суурда эш-хуузунуң суду доктаамал ажылдап, корум-чурум үрекчилерин эде кижиндер хемчеглерниң янзы-бүрү аргаларын ажыглап келген. Чоокта чаа 245 кижи киржикчилиг хуралга Александра Монгуш болгаш Хапыш Монгуш оларның төлеп чок чоруунуң дугайын сайгарып көрген. Хуралга санал берген Белек-оолдуң, Сызанакованың болгаш өскелерниң-даа тодаратканы мындыг. Александра Монгуш ашактыг, уруглуг, аныяк херээжен. Ол өг-бүлезинге шынчы эвес чоруун көргүскен. Оон түнниелинде ашаа Ооржак Белек-оолдуң шалыңын ап алгаш, бажыңынга каш хонукта келбейн баар бак чаңчылдыг. Ооң бажыңының соңгалары кезээде бузук турар. Сөөлгү үеде Александра Монгуш өг-бүлезин каггаш, эжиниң бажыңында чурттай берген. Оон эжи Хапыш Монгуш үш уруглуг бот-не. Ынчалза-даа олар херээжен кижиниң арын-нүүрүн бужартадып, өг-бүлезинге шынчы эвес, өскээр будалып, чүдек бак үүлгедиглерни кылып, совет өг-бүлениң эп-найыралын үреп турарлар.

Херээжен кижиниң не болуру—ол вас-кежик. А ооң күрүне мурнунга хүлээлгези эң-не харыысалгалыг. Ол ажы-төлүнүң кижизидилгезинге бүгү күжүн салыр хүлээлгелиг.

Ындыг турбуже Александра Монгуш, Хапыш Монгуш олар боттарының ажы-төлүнүң кижизидилгезинден ойталап, оларны таныыр, танывазы улуска арттырып кааш, хостуг чурттаптга дилеп, арагага хандыкшып, ажылдан оспаксырап турарын хуралга олурушканнар шыңгыы буруу шапкан.

Моон соңгаар ындыг төлеп чок үүлгедиглерин болдурбазын эш-хуузунуң судунга билинзе-даа, Александра Монгуш база катап Сүт-Хөлче чорупкан. Ынчангаш Сүт-Хөлдүн эрге-чагырга органнары Хапыш Монгуштуң корум-чурумун хайгааралга алза чогуур.

Мындыг төлеп чок кижилерге хөй-нити черлери оожургал бербейн, олар-биле шыңгыы демисежири чугула.

Т. АЛЕКСАНДРОВ.

Чараш эвес чаңчыл

Чоокта чаа болган чүве. Шагаан-Арыгның автовокзалындан автобус биледи садып алыр дээш, чеде бердим. Чоннуң хөйү-даа кедергей, районнуң аңгы-аңгы булуңнарынга баар автобустар манап тур.

Улустуң аразында бир аныяк оол, бир аныяк кыс чорул тур. Олар бир сандайга кожа олуруп алгаш, улуг-биче чоннуң-даа эскербээн чүве дег, каттыржып, нуспактажып, ошкажыр мындыг. Оон Чодураа суурже баар автобусту чарлапты. Демги ийи аныяк кижи мээң мурнумда сандайны ээлээш, база-ла дың ийлээп чүве дег, чаңнажып ор. Оол карманындан бижек уштуп аккелгеш, сандайга «Коля» деп ойгаш, кадар демдек бижээш, «Зина» дээш, деңнештирер демдектиң ужунга «ынакшыл» деп оюп кагды. Хөйниитиниң өнчүзүн үрегдеп турда, кымның сагыжы дээстүнер боор, демгилерни хоругдаарымга, кеңгус херекке албас болду.

Ынакшыл дээрге ыдыктыг болгаш буянныг сеткил-дир. Ооң күжү океан дег-даа сагындырып болур. Ынчалзадаа ол чүгле ийи кижиниң аразында харылзаазы болгай, ону чон мурнунга чараш эвес хевир-биле көргүзери багай. Оон аңгыда кайы бир-ле таварышкан черинге—автобустарга, парктарның сандайларынга, херимнерге, ыяш-даш ка-даа ийи кижиниң адын кадар демдек-биле демдеглээш, ынакшыл кылдыр түңнеп, «тураскаадып» каары черле чараш эвес.

М. БИЧЕ-ООЛ

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР! „Шын“ солуннуң чагыдылгазын чылдың ийиги чартыынга узадып алырын утпаңар!

Саанчылар чүнү билзе чогуурул?

Бистиң партиявыс болгаш чазаавыс көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының мурнунга улуг сорулгаларны салып турар. Ол сорулгаларга саалданың деңнелин болгаш сүттүң шынарын бедидери, а ол ышкаш ону хир-чамдан болгаш үрелиишкиннерден камгалаары база хамааржыр.

Сүт — аъш-чемниң бир кол продуктузу болур, ында кижиниң организминге дыка дүрген шиңгээттинер чугула чүүлдер бар: белоктар, үстер, углеводтар, витаминнер, минералдыг чүүлдер болгаш суг.

Сүт үрелбезин, ол бодунуң үнелиг шынарларын чидирбезин дээш фермаларда арыг-шевер хынакчылары ажылдакчылардан арыг-шевериниң сагылга-чурумунун күүселдезин негээр ужурлуг.

Сүт-бараан фермаларының ажылдакчы бүрүзү дараазында чүүлдерни билир болгаш шыңгыы сагаан турар ужурлуг:

1. Сүттү эмиг дошпуазының үдүнче кирген микробтардан арыглаар төлээде, баштай эмигни өске савага саай тударын сүмелеп турар.

2. Инектиң дүгү ылаңгыя чазын дүлеп дүжүп турар үеде хүн бүрү арыглап аштап турар, инекти саарда кудурууну солагай талакы будунга чыпшыр (шырбангаш дүв-доозун бурулатпазын дээш) баглаар. Инектиң эмиглерин чылыг суг-биле чуггаш, арыг аржыыл-биле чодар. Инектерниң эмиин чуурда суг кудар демир хууну чаңгыс болза, ийи инек эмиин чугган соонда-ла суун солуп ап турар. Саанчы боду тускай аржыылдыг болур.

3. Инектерниң турар черин арыглаары болгаш инектерни чемгерерин саалда мурнунда бир шак бурунгаар доозар ужурлуг. Сүт саар демир хууну чүгле сүтке ажыглаар, ону үргүлчү арыг тургузар, саалда соонда содалыг изиг суг-биле чуггаш кургадыр.

4. Ак халат кезээде арыг болур ужурлуг, ону кара өңнүг халаттан аңгы ажыглаар болгаш ак халатты чүгле саалда мурнунда кедип алыр. (Арыгланыр бажың баарда халадын уштуп алыр).

5. Хол-биле саалда үезинде могавас дизе, далашпайн инекче чоок олуруп алгаш доңгайбайн инектиң эмиглерин адыштап саар.

6. Эртен, кежээ саанчы 10—12 минута иштинде чылыг ванна кылыр ужурлуг, кежээ—салааларга, хол чүстеринге, эгин бажынга чедир массаж кылгаш, оон соонда вазелин-биле холдарын чаап алыр.

7. Колхозтар болгаш совхозтарның хөй кезии ам инектерни машина-биле саар саалдаже кире берген. ол чүгле саанчының күш-ажылын чиигедип турар эвес, а харын сүттүң шынарын база бедидип турар. Чамдык сүт-бараан фермаларының ажылдакчылары саалда установкаларының ажыглаар чурумун сагывайн турар, ооң түннелинде сүт үрелиишкинге база таваржып турар. Сүт ажывазын баа резина чыды-биле сүт чыттаябазын дээш, саалда аппарадын кезээде арыг тургузаар, 5-7 хонгаш-ла содалыг чылыг суг-биле чуур. Сүт кудар флягаларны 3 хонгаш-ла буска каксып чуп арыглаар.

8. Саанчылар болгаш саалда ажылынга хамаарылгалыг бүгү кижилер холдарының дыргактарын кезип алыр болгаш арнын, мага-бодун, идик-хевин арыг-силиг байдалга тургузар.

9. Арыгланыр бажыңга кирерде тускай хевин уштуп алыр, оон үнгеш холдарын саваңнап чуур.

10. Сүтче өске чүүлдер кирбезин дээш саалда үезинде кедер тускай хептерге инелер, кызар өөктер кыстырбас болгаш карманнарга көрүнчүк дээн чижектиг өске-даа чүүлдер ап чорбас болза чогуур. Саалда эгелээр мурнунда холга сугарларын (билзектерин) уштуп алыр.

11. Инек кажааларынга баргаш таакпылап болбас, сүт болбаазырадылгазының база сүт кудар савалар болгаш херекселдер арыглап турган үезинде таакпылаары база хоруглуг.

12. Температуралап, бодунуң байдалы багай таварылгада база кешке иринелиишкинниг балыглар тыптып келзе, өрттенген таварылгада, хол кезип алган таварылгада саанчы кижи доп-дораан ферма эргелекчизинге, арыг-шевер хынакчызынга база эмчиге дыңнадыр ужурлуг.

13. Ферма ажылдакчыларының даңзызынга тускай демдеглелди кылыры-биле эмчи шинчилгезиниң азы эмнеткениниң соонда эмчи дептерин ферма эргелекчизинге албан көргүзер.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

СЭТА-ның спорт медээлери

АКРОБАТИКА

Казань хоорайга болган акробатикага ССРЭ-ниң чемпионадынга Наталья Тимофеева биле Василий Скакун (Ставрополь), Галина Васяшина биле Юрий Савельев (Свердловск), бөлүк кижилер маргылдаазынга армейжилер Андрей Бильданов, Александр Макаров, Юрий Золотов, Владимир Слепокуров, эжеш ийи эр кижилер маргылдаазынга Владимир Аракчеев биле Леонид Янковой (Тольятти) олар тиилеп, спорттуң бо хевиринге чурттуң чемпионнары болган.

Команда аайы-биле бирги черни «Буревестниктиң» акробаттары алган.

ДЗЮ-ДО

Бельги хоорай Остендеге болган дзю-дога Европа чемпионадынга совет мөгелер ийи алдын, үш мөңгүн, үш хүлер медальды чаалап алган. Эрткен чылын ындыг маргылдаага совет мөгелер үш алдын медальды чаалап алган турган. Бо чылын бир ындыг медальды чедир албааны бисти дүвүредип турар, чүге дээрге 1972 чылда болур делегей олимпиадазының программазынга дзюдо база кирип турар.

Москва чурттуг, 26 харлыг инженер Давид Рудман ындыг улуг маргылдаага алдын медальды бир дугаар чедип алган. Ийиги алдын медальды армейжи Анатолий Бондаренко (Киев) алган. Бондаренко Европаның чемпиону атты ам үш дугаар чаалап ап турар.

ЧИИК АТЛЕТИКА

Казах ССР-ниң найысылалының чиик атлеттериниң Алма-Атага болган маргылдаазынга ол хоорайның спортчузу Леонид Микитенко суукур чаашкын кудуп турда безин 20 км черни бир шак 5 секунда иштинде маңнап эрткеш, тос чыл мурнунда Лембит Виркустуң ол дистанцияга тургусканы бүгү-эвилел рекордундан 16 секундага эвээш үени көргүзүп, чурттуң чаа рекордун тургускан.

СЕЛЕМЕЛЕЖИРИНГЕ

Делегейниң эң шилиндек селемечилериниң Итали хоорай Падуяга болган маргылдаазынга Львов чурттуг спортчу, Мехикога болуп эрткен делегей олимпиадазынга тиилээн совет чыынды команданың кежигүнү Виктор Сидяк бирги черни чаалап алган.

ГИМНАСТИКА

Херээжен гимнаст Карин Янц (ГДР) швед хоорай Ландскрунга болган маргылдаага Европаның тулган чемпиону деп атты чаалап алган. Москвачы Ольга Карасева мөңгүн медаль-биле шаңнаткан.

ААР АТЛЕТИКА

Аар атлетикага чурттуң чемпионады Дону-да-Ростов хоорайга болуп эрткен. Анаа ССРЭ-ниң беш, делегейниң бир чаа рекордун тургускан.

Чартык аар деңзиге Александр Кидяев (Луганск, 487,5 кг шойну көдүрген), бирги аар деңзиге Владимир Головапов (Хабаровск, 522,5 кг), ийиги аар деңзиге Леонид Жаботинский (Киев, 572,5 кг) олар тиилээн.

ХЕМЕГЕ ЭЖИНДИРЕРИ

Россия Федерациязының шыырак хемечилери орус аянчорукчу Афанасий Никитинниң шаңналы дээш Волгада Калинин хоорайның чанынга маргылдашкан.

Тверь хоорай чурттуг садыгжы А. Никитин Индияның эриктеринге европейжилерден бир дугаар эжиндирип четкениинден бээр бо чылын 500 чыл болур.

Никитинниң үш далай кежир эжиндириишкинче чорупкан эриинден 300 хемечи эжиндирип чарышкан. Волга ынчаарда аажок шуурганнап чыткан, ынчангаш хемеге дүрген эжиндирери хөй күжениигни, шыдамык чорукту негеп турган. Чидиг демиселдиң түңнелинде «Спартак» спорт ниитилелиниң хемечилери тиилээн.

Редакторнуң оралакчызы
С. К. ШОЙГУ.

КИНО

МАЙ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **Киночыынды** 10.30. «**Россияның рапсодиязы**» 12.30. «**Кашмирге болган ынакшыл**» (1-ги, 2-ги сериялары) 2.40, 5.45, 8.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «**Чапайның эзирлери**» 10, 12, 1.50, 5.30. «**Алдырбастарның чаа ужуралдары**» 3.40. «**Космостуң маадырларынга алдар**», «**Совет дайынчы**» 7.20. «**Алдырбастарның чаа ужуралдары**» 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «**Алдырбас өжээн негекчилери**» 3, 6.50, «**Канададан келген кижи**», 5, 8.40 шактарда.

Иркутскиниң кооператив техникумунуң Тывада өөредилге-консультация пунктузу

1969—70 өөредилге чылында дараазында бот-өөредилгелиг салбырларга өөреникчилер хүлээп алырын чарлап тур.

БУХГАЛТЕРИЯ
ПЛАН
ТОВАРОВЕДЕНИЕ

Ортумак школаны дооскаңнар бухгалтер болгаш план салбырларынга дараазында эртемнерге кирериниң экзаменнерин дужаар: орус дыл болгаш литература (сочинение), математика (аас-биле).

Товароведение салбырынга өөренир кижилер орус дыл болгаш литератураа (сочинение), химияга (аас-биле) киреринин экзаменнерин дужаар.

III курсче шилчиткен улус 2 чыл өөренир.

Билдириишкинни Кызыл хоорайда өөредилге-консультация пунктузун дамчыштыр техникумнуң директорунуң адынга чорудар.

Билдириишкинге дараазында документилерни кожар:

билииниң дугайында херечилел азы аттестат (подлинник);

ажылдап турган черинден бадыткаттырган күш-ажыл дептеринин хоолгазы;

хереглекчилер ниитилелиниң азы садыг организациязының шыйзылга бижии;

№ 286 майыктыг медицина справказы;

автобиография;

бөрт чокка тырттырган 3×4 хемчээлдиг дөрт фото-чурук.

Кирериниң экзаменнерин хүлээп алыры 1969 чылдың июнь 11-ден июль 11-ге чедир Кызыл хоорайда өөредилге-консультациялыг пунктуга чорудар.

Документилерни дараазында адресче чорудар:

Кызыл хоорай.
Щетинкин-Кравченко кудумчузу, 41/8.
Техникумнуң бот-өөредилге салбырының консультация пунктузу. Телефон 35-58.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, культура килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдистериниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 22-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында партия-ла үндүрүлгениң типографиязы (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1). ТС — 00126